

Poština plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET

E. Justin: Ivan Cankar (beseda)

Tedenska revija

Štev. 23.

Ljubljana, dne 7. decembra 1928

Leto II.

Knjiga 4

Ivan Cankar

Sveto obhajilo

Petero nas je bilo. Sedeli smo za mizo in smo čakali. Spočetka smo se smejali in razgovarjali, nato smo igrali domino, naposled smo se naveličali ter smo umolknili.

Najstarejši sestri je bilo trinajst let, najmlajšemu bratcu pet. V srcih pa smo bili stari: poznali smo skrb in strah.

Kadar so se zunaj oglasili koraki, smo se ozrli proti durim. Strmeli smo z velikimi očmi in odprtimi ustmi, sapa nam je zastajala.

»Prihajal!»

Koraki so utihnili, spogledali smo se molče; oči so bile solzne, ustna so se tresla.

Zelo smo bili lačni. Mračilo se je že, matere ni bilo. Pred dobro uro se je bile napotila. Bog vedi kam. Vedeli smo: kadar pride, prinese kruha. Prav nič nismo dvomili. Kajti večerilo se je in zvečer je treba večerje.

Trd in strašen je otrok v svojem zupanju. Zvečer je treba večerje. Neusmiljen je otrok v svoji veri. Mati, zvečer je treba večerje; pojdi in prinesi jo. Iz zemlje jo izkoplji, iz oblakov jo utrgaj!

Ko je šla, je bila vsa majhna in sključena; globoka brazda je bila na njenem čelu.

»Kmalu se vrnem!» je rekla.

Mislili smo, da gre samo k peku, sto korakov daleč. Miruto tja, minuto nazaj; recimo, da bi tam še malo pokramljala, bi bilo pet, ali kvečiemu deset minut. Gledali smo na uro, ki je visela na steni kraj peči. Počasi se je pomikal dolgi kazalec; ali kakor se mu ni mudilo, je bil preromal že ves črn kolobar.

»Saj niso šli k peku!» je rekla Franca.

»K štacunarju so šli!» je rekla Francka.

»Pa če jim ne dajo!» sem rekel jaz.

Pogledali so me, kakor da sem bil izpregovoril čisto nerazumljivo, nadvse čudno besedo.

»Da bi jim ne dali?» je obstremela Franca.

»Zvečer je treba večerje!» je rekla Francka.

Zunaj je še dremal večer, v izbi je bila noč. Naše oči so hlebe in bistre, vajene teme. Pogledali smo se

iz lica v lice — vsi smo bili starejši nego uro poprej.

Nismo se bali belih žena, ne vedomca, ne torklje. Nekoč sva šla z najmlajšo sestro mimo kozolca, ki je stal na samem, da tam straši, so pravili. Pred kozolcem je stal trhet štor in se je čudno svetil — velik človek v gorci reči rjuhi. Držala sva se za roko, šla sva mimo in se nisva bala.

Ali vendar je bil strah v naših zgodaj postaranih, zgodaj izkušenih srcih. Nekaj silnega se je dvigalo v daljavi do neba, bližalo se je, zmirom višje in ogromneje, črno in strašno; skoraj že je zastiralo vse obzorje. Videli smo življenje in smo se ga bali...

Ne jok nam je bilo, zaihtel pa nihče ni. Kadar so nas tuji koraki zmotili in je bilo spet vse tiho v izbi in zunaj, se je oglasil v nas obup, tisti zreli, poslednji obup, kakor ga pozna še le človek, ki da je bilo obnemoglega življenje tresčilo ob tla.

»Saj ne bo konca nikoli! Nikoli ne bo drugače! Mati ne pride, ne prinese kruha — umrimo!»

Velik je bil obup; ali vzbudilo se je v nas še nekaj vse temnejšega, strašnejšega. Ne jaz sam, nas vseh petero, kakor smo sedeli krog mize v temi, je občutilo nenadoma grenko, zlobno sovražstvo do matere.

»Saj bi lahko, če bi hotela! Sinoči je prinesla kruha, čemu bi ga noco, ne, ko smo lačni kakor sinoči! Tam stoji, Bog vedi kje, pa opravlja in se smeje ter se ne zmeni za nas! Takoj da se povrne, je rekla; zdaj je že ura minila, morda že poldruga ura... na'ešč čaka, na cesti postaja, s sosedami kramlja; sama je že najbrže večerjala, pa se ji ne mudi s kruhom!»

V molku smo sproznali; natanko smo vedel drug za drugega: »Tudi ti tako misliš, sestra! Tudi ti tako sodiš, bratec!» In v tistem trenutku tudi med nami ni bilo več ljubezni.

Noč je bila, ali še smo si videli v oči. Oči so govorile:

»Poznam te, sestrice; natanko vem, zakaj molčiš! Tvoja misel je smrten greh, ki nikoli ne bo izbrisan!»

»Poznam te, bratec, hitro vem, kaj si mi očital natihem! Tudi tvoj greh nikoli ne bo izbrisan!...»

»Zunaj, mislim da pred sosedovo hišo, je zacvilil pes, žalosten, zategnjen glas je bil.

»Lačen je, pa cvilil« je rekla sestra. Takrat je najmlajši brat nenadoma naglas zajokal; njegov jok je bil čisto po obenu tistemu cvilenju.

»Nehaj!« se je razljutila sestra; ali tudi v njeni besedi je bilo ihtenje: »le-daljši smo na mizo, vsi smo trepetali.

»Pogledam na cesto!« sem rekel.
»Kaj bi gledal? Ne pride prej, če še kdaj pride!« ...

Počasi in tiho so se odprle duri. Na pragu je stala mati.

Kakor ob belem dnevu smo razložili njen obraz. Ves bel in tenak je bil, oči

pa so bile objokane in so gledale plašno; tako gleda grešnik na svoje trdosrčne sodnike.

Mati se nas je bala ...

»Ali ste dolgo čakali?« je rekla s tihim, prosečim glasom. »Nisem mogla prej... niso dali...«

K životu je tiščala hleb kruha; že od daleč smo videli, da je skorja lepo rumena ...

O mati, zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili! Zato si šla tako zgodaj od nas! Zato ni veselja v naših srcih, ne sreče v našem nehanju! ...

(»Slovenski Narod« št. 40, z dne 19. februarja 1910.)

IVAN CANKAR - BOREC IN UMETNIK

K desetletnici njegove smrti

Vse, kar imam lepega in dobrega iz svoje preteklosti, je vzraslo iz sanj, iz tega mojega pravega življenja, ki je moja velikovredna lastnina in ne lastnina dneva, ki daje in jemlje.» Ivan Cankar, l. 1902.

Predaleč bi zašli, če bi hoteli ob deseti obletnici Cankarjeve smrti ponavljati celotno genezo slovenske moderne. Nekaterih markantnih dejstev pa se moramo dotakniti:

Mahničevi nazori o lepem, pravem in dobrem niso dali Slovencem katoliške literature ne takrat ne pozneje.

Nemški naturalizem in francoska dekadenca sta bila — po Cankarjevi izjavi — prazni besedi. »Vse živo in sveže gibanje v slovenski literaturi je bilo samo zdrava reakcija zoper mrtvi formalizem Stritarjeve šole.«

Doraščajoči literarni rod je priznaval zgolj tri faktore: narodno pesem, Prešerna in Frana Levstika.

Lepota je bila absolutno geslo mladih. Cankar je zapisal:

»Kdor greši z nedolžno in lepoteželjno dušo, opravlja delo. Bogu prijetno, in z vsakim grehom se bliža popolnosti, se bliža večji lepoti, ki je večni greh.«

Kdor ve, kako so oblikovali miselnost tedanje dobe Nietzsche, Maeterlinck, Dehmel, Liliencron, Verlaine, Baudelaire, Przhyszewski in drugi, razume Cankarjevo razčlenbo večne lepote, enake »večnemu grehu«. In ven-

dar so bili čisto drugi motivi, ki so potisnili Cankarju pero v roke.

Živeč na Dunaju, med cvetom naroda, v akademskih vrstah, ki so se ponašale kot avantgarda bodočnosti, je videl težke zablude naraščaja: popivanje, zabavljanje in podlosti. Spoznal je: »Bojevanje in zmerjanje se vodi iz osebnih ozirov iz žalosti in osvetoželjnosti, iz klečeplavstva in hlapčevstva, iz slavoželjnosti in lakomnosti. Vsak sovražni svoje nasprotnike, svojih prijateljev pa ne ljubi, temveč skrbi samo zase.«

V »Vimjetah« sanja o velikem tekstu:

»Neprijetno je, če nima človek kruha, jaz vem to iako dobro... Toda jaz za svojo osebo moram reči, da me vznemirja mnogo bolj strašno duševno ubožstvo, ki je razlito, kot umazano morje, po vsi naši mili domovini. Pri nas ni nikjer ne duše ne srca.«

Človek se danes ob teh besedah nehote domisli »Podob iz sanj«:

»Vsem sile malske — lepe, čmrlju in mravlji, senicam in ščinkavcem, pra-proti in šmarncam hrástom, smrekam in borovcem, vsem božjim stvarim, le človeku ne, človeku, ki ima dušo, razum in voljo, le srca ne.«

Takšen je bil že takrat obraz pesnika »Erotike«, ki je s honorarjem iz občne knjige plačal pogrebne stroške za svojo mater.

★

Cankarjev vstop v literarno areno je bil zelo buren.

Ena in dvajsetletni mladenič je uredil zbirko pesmi, katero je dve leti pozneje, ko je izšla, anatemiziral, pokupil in sežgal knezoškof ljubljanski dr. A. B. Jeglič. Katoliški tisk je pisal, da veje iz knjige tisti duh, kakor iz javne hiše,

nil k prozi. Začel je kultivirati psihološko novelo in črtico, in kmalu se je poskušal tudi v dramih.

Prva knjiga te vrste so bile »Vinjete«, zbirka skic, ki je dala povod, da so Cankarja proglasili za tenkočutnega stilista, obenem pa ponavljali premeleto, da si nedokazano trditev o dekadentu. Dekadencija je tedaj tako rekoč visela v zraku: kdor ni hodil po starih izvoženih kolosekih, je bil »dekadent«. In ni pripadal narodu, iz katerega je izšel, marveč je le reproduciral tuje vplive...

Cankarjeva rojstna hiša na Vrhnikih.

Pisatelju so očitali hedonizem, jadikovali so nad njegovim talentom, ki da ne bo dal nikoli »zlatih sadov«, krivdo za to smer pa so bčitali liberalizmu, češ, da se »laska strastem, a sovraži večna etična načela.« In vendar Cankar ni bil liberalec! Odmaknil se je le od oficijelnega katoličanstva, ki je pri njem pogrešalo »božjih žarkov«.

Po sežigu »Erotike«, ko so zgorele na grmadi vse Cankarjeve pesmi, »napisane in nenapisane«, se je pesnik obr-

Zelo zgodaj se je začel Cankar baviti z dramo. K temu ga je bržčas napotil študij Shakespearea, iz katerega je prevel »Hamleta«, ki se še danes igra v njegovi prireditvi. Tudi Ibsena, ki je takrat veljal za aktualnega dramatika evropskega formata, ni mogel zatajiti. Tako je nastal najprej dramski poizkus »Romantične duše«, ki je pri Schwentnerju obležal v miznici za posmrtno izdajo pesnikovih del, za njim pa »Jakob Ruda«, ibsenovka v treh dejanjih,

kjer je Cankar ustvaril prvi svoj priljubljeni tip vagabunda, posebjjenega v Doinarju.

Že v »Vinjetah« beremo, da so mu... »modeli oživei. Iz motnih oči je zasija duša.« V »Rudi« pa so stopili prvi Cankarjevi junaki na oder življenja.

Slovenska Matica je med tem izdala novelo »Popotovanje Nikolaja Nikčiča«, v kateri se je pisatelj ljubeznivo spomnil domačega romarja po tujini, slikarja Petkovška ki ga je pozneje še enkrat upodobil v črtici »Petkovškov obraz«.

Zadnji dom Ivana Cankarja na Ljubljanskem polju

In sledila je satirična komedija »Za narodov blagor«.

»Proti frazerjem in frazam je naperjena ta komedija,« piše Cankar. »Kaj tako rezkega in resničnega nisem napisal še nikoli. Vso gnilo ljubljansko družbo z njenimi gnilimi nazori sem spravil na oder.«

Da ne bi bil tega nikoli storil!

Dvignil se je velik hrup. Narodni voditelji so gledali okrog sebe ter iskali v obrazih publike odgovora na vprašanje, ali jih je pisatelj osmešil. Avtor pa je zopet pojasnil:

»Nespametno bi bilo, da bi kdo iskal Tavčarja v Grozdu in Sušteršiča v Grudnu. Konkretni povod za komedijo mi je dal razpor v klerikalni stranki.

Udaril (sem) na obe strani, na ves »narod« in na njegov »blagor«.

Kritika, ki so jo pisali napol prizadeti ljudje, je dramo očitala, da je v bistvu ponesrečena, naivno in pretirano karikirana. Z vprizoritvijo pa ni bilo nič.

S tem, kar je bil Cankar dotedaj napisal, je napovedal neizprosni boj tradiciji in konvencionalnosti. In v tej smeri je nadaljeval, ko je izdal »Knjigo za lahkomišelnih ljudi«, izpoved revolucionarnih nazorov mladega človeka, ki je obrnil hrbet družbi in njenim ustanovam. Ampak še bolj nego svetu vobče, je napovedal boj domačim razmeram. V »Tujcih« ga vidimo nastopati kot kritika zadeve s Prešernovim spomenikom v Ljubljani. Za junaka te povesti je postavil samega sebe. Ne glede na desno in levo je napadel breznačelnost v umetnosti in življenju.

Nekakšen organičen zaključek dobe Nietzschejevih vplivov pa tvori naslednja drama »Kralj na Betajnovi«. V Kantorju so videli tolmači dela macchia-velista najodurnejše vrste, ki mu pisatelj položi k nogam državo, cerkev in ljudstvo. Marksa pa so hoté ali nehoté prezrli. In vendar je Cankar govoril skozi njega.

★

Roman »Na klanecu«, ki ga je izdala nato Slovenska Matica, je bil brez polemične ostrine. Pisatelj se je bil vrnil domov — k materi. Klanec siromakov je napravil za klanec vseh trpečih. Čisto naravno je sledil tej knjigi »Križ na gori«, čudovita povest ubranosti, za njo pa mimo zbirke črtic »Ob zori«, »Hiša Marije Pomočnice«, kjer razgalja pisatelj svoje usmiljenje do blodečih in slabotnih bitij, ki hrepene po lepšem življenju po svetlobi in luči.

Manj pomembna je bila »Gospa Judite«, važnejša vsekakor »Nina«, s katero se je pisatelj vrnil v »mrtvašnico«, k svojim starim, tedaj že pokojnim prijateljem iz cukrarne, predvsem h Ketteju. V »Potepuhu Marku in kralju Matjažu« so še enkrat zabrnele podobne strune ugodia kakor v »Križu na gori«. Potem je sledil »Martin Kačur«, mogočen življenjepis idealista. S to povestjo je Cankar napravil krepek korak v realističnem pravcu. Povest velja še danes za eno najmočnejših, obenem pa tudi najjasnejših Cankarjevih in naših del.

In treba je bilo pog'edati nazaj... S »Krpavano kobilu«, delom polemičnega značaja, ki se je tikaio vecinoma gledališča. Cankar je v njem zmel svoje nasprotnike in dokazal, da ima prav in da koraka pred onimi, ki so slučajno in trenutno obvladali slovenski oder.

V »Alešu iz Razora« se je og'asila mehka pesem domače Vrtnike, v »Hlapcu Jerneju« je stopila na dan pravda za hlapčevu pravico in ne samo za individualno pravico hlapca, ampak za kolektivno pravico vsega naroda. Zda; je stopil Cankar z obema nogama na domača tla in se ni več odtrgal od njih. Po »Zgodbah iz doine šentflorjanske« je prišla sijajna farsa na isto temo, »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«. Takšne zaušnice še ni dobi'o dotlej naše hinavstvo in rodohubarstvo.

... »Kako so me gonili kakor psa in topli me, otroka, kakor vola, pred plugom! Da ne mislim čisto nič kako sem svojo prvo kri prelil, kako sem stopil prednje s čistim srcem, pokazal jim, umetnik, svoje srce in so pljuvali nanj! — O domovina, ti si kakor vlačuga: Kdor te ljubi, ga zasmehuje! —

Nato pa zopet korak k človeku z zbirko »Za križem«. Pravijo, da jo je smatral Cankar za svojo najboljšo knjigo poleg poznejših »Podob iz sanj«. V »Kurentu« je opeval Ljubliano, v »Hlapcih« se je obrnil proti svojim nasprotnikom na vse strani in zapisal:

»Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo, ne talar.«

»Bela krizantema« je drugi in zadnji knjižno-polemični obračun s kritiko in občinstvom. V tej izpovedi pravi:

»Kažem (človeku) glorio breznačelnosti, češčenje hinavstva s'avo laži da se predrami, spozna kdo in kie je ter da pogleda v pr'odnost... S'ikal sem noč, da bi oko tem silnje zakoprnelo po čisti luči... Domovina... ljubil sem te s spoznanjem; videl sem te v nadlogah in grehah v sramoti in zmo'ah, v ponižanju in bridkosti; z žalostjo in s srdom v srcu sem ljubil tvojo oskrnjeno lepoto, ljubil jo stokrat višje od vseh tvojih truhadurjev.«

Nato je — po treh novelah v »Volji in moči« — napisal poljudno knjigo »Troje povesti« za Mohorjevo družbo.

Zadnja Cankarjeva drama je »Lena Vida«, eterična, iz koprene sanj stka-

na španska kraljičina. Cankar tu nanovo začelja pesem, katere prvi akordi so zazveneli že v začetku njegove umetnosti:

»Samo v sanjah, samo v tistem otroškem hrepenenju je resnica in življenje; in drugo vse je življenja ponesrečen poskus.«

V blejski milje je pisatelj postavil ljubezensko zgodbo v »Milanu in Mileni«, v »Podobah iz sanj« pa je nakazal svoj veliki tekst. Črtice za zbirko so nastale v »letih strahote 1914—1917«, ko je postal tudi Cankar mučnik za svoje prepričanje.

V uvodu pravi:

»Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim so ncem, je le medel odsvit, le motna prisprodba onega drugega življenja, ki je zakleno v tebi in meni. — — — Le tistemu, ki je bil neustrašeno zadnje resnice željan posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prisprodbe, se odpro katakombe v srcu brata.«

»Človek gre na Golgato, da bo trpel in umrl in da bo vstal povečan.«

»Veikega petka je bilo treba za veliko nedeljo; smrti Boga samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.«

Na koncu se mu izlije življenska sin-teza v besede:

Mati domovina, Bog, Življenje, Mladost, Ljubezen.

»Umetnik je tisti otrok, ki poje v gozdu, da ne bi skoprnel od strahu.« je zapisal Cankar v »Mojem življenju«. V svoji avtobiografiji pa: »Resničen umetnik pripoveduje in opisuje samo tisto, kar je sam doživel, občutil in videl.«

★

Skozi vse Cankarjeve spise se vleče pesem hrepenenja. Po č'm? Po lepšem življenju, ki ga ni v vsakdanjosti. Hrepenenje po sanjah. Nežen otrok nežne grude se je na zunaj horil, na znotraj pa je iskal visokih ciljev vs'odružujoče ljubezni, ki je zunanje življe »nikoli ne more dati človeku Cankarju je bilo pravo življenje nekje daleč za gorami, v sanjah. Zato ga je ponisal tako človeško ganljivo v »Podobah iz sanj«.

★

Baje je imel Cankar namen napisati »Marto in Magdaleno« in »Svatho v Kani Gallejski«. Njemu, ki je že stili-

stično tako globoko zapopadel Sveto pismo, bi se bila ta dva motiva nedvomno obnesla.

Cankarjevo življenjsko delo je že po obsegu ogromno. Skušali so ga oceniti kot novelist, dramatik in kritik, osvetlili so ga le deloma in v različni meri. Celotne analize, ki bi v Cankarju dognala vse, kar se mora dognati pri takem umetniku, še nimamo. Reče se lahko samo to, da se je Cankar od lepote, ki mu je bila v začetku istovetna z »večnim grehom«, izčistil in da se je popolnoma približal lepoti človeka. Vse, kar je grajal na slovenskem člo-

veku v dobi nastajanja svoje umetnosti, je grajal z najboljšim namenom.

Ivan Cankar je največji slovenski umetnik lirične proze, mojster novele in črtice, prvi, ki je uvedel v slovensko slovstvo psihološko metodo pisanja. Ustvaril je docela nov pripovedni slog, obogatil metaforiko in postal dobesedno klasik romantičnega simbolizma. Kot borec je bil poštenjak, ki se bori vedno iz idealnih, nesebičnih nagibov. Kot takemu mu nedvomno gre mesto poleg največjih slovenskih duhov. Spomin nanj kliče po nadaljevalcih njegovega dela, odklanja pa epigone.

Eska.

Vrhnika, rojstni kraj Ivana Cankarja

Nove zmage v borbi zoper smrt

Veliki uspehi zdravniške vede

Iz vseh področij zdravniške vede poročajo borci s pomočniki smrti o novih velikih uspehih. Zadnje leto izkazuje kar 22 velikih uspehov, izmed katerih jih je več dalekosežnejše važnosti. Največja sovražnika, paraliza in tuberkuloza, bolezni, ki smo ju dolgo smatrali za neozdravljivi in ki sta zahtevali leto za letom od začetka človeštva neštivilne žrtve, sta sedaj premagani in opasnost je omejena na sorazmerno majhen riziko.

Te zmage so zahtevale seveda velike žrtve. Dr. Hidejo Noguki, junaški japonski laboratorijski raziskovalec član Rockefellerjevega instituta, je umrl na neposrednih posledicah svojega raziskovanja skupno s svojim asistentom dr. Viljemom Joungom. Dr. Noguki, ki je lovil bakterije, kakor lovi drugi ljudje divjačino, in jih zasledoval po

vsem svetu, je odpotoval v Lagos v Nigeriji, da bi odkril bacil, ki povzroča škriaticko. Zdi se, kakor da bi bili ti bacili zaslužili njegov prihod in se pripravili na boj, kajti komaj je stopil v deželo, je že zapadel mrzlici, ki uniči vsako leto neštivilno domačinov.

Prenesli so ga takoj v bolnico kjer je pričel na sebi eksperimentirati, dokler ni umrl. Da! je cepiti opico z bacilom in žival je poginila. Zdravnik je začasno okreval, ker se je cepil po lastni izjavi z nekim serumom zoper mrzlico. Ta serum je odkril in pripravil nekaj let pred svojo zadnjo ekspedicijo. Nadaljnji eksperimenti z živalskimi tekočinami, ki so se pridobile s poskusi z opicami, so dovedli do odkritja in izolacije bacila. Dr. Noguki in njegov asistent sta šla takoj na delo, da bi pripravila protiserum zoper to straš-

no afriško kugo. Toda boj ni bil lahek. Dr. Nogukija ponovno prišla mrzlica, ki je zahtevala topot njegovo življenje. Komaj teden dni nato je umrl tudi dr. Joung na isti bolezni. Prišli pa so novi junaki, obnovili boj z mrzlico škrlatinke in nadaljevali započeto delo.

Lani je dobil Noblovo nagrado za medicino profesor dunajske univerze Julij Wagner-Jauregg. Ves svet je obrnil svojo pažnjo na najzanimivejše znanstveno borbo, na večno tekmo za zmago nad paralizo. Tudi ta zmaga ni bila lahka. Profesor Wagner Jauregg je pričel s svojimi deli že pred mnogimi leti. Še l. 1917. se je mislilo, da za to bolezen ni nobenega ozdravljenja. Kdor je obolel na paralizi, je bil po mnenju vseh zdravnikov posvečen počasnemu, toda neizogibnemu koncu.

Dunajski učenjak je opazoval, da se njegovi bolniki navadno nekoliko popravijo, kakor hitro so okrevali po katerikoli mrzlico povzročajoči bolezni. Pričel je s poskusi ter je cepil živali in ljudi s tuberkulinom, s tifusovim bacilom in celo s strupom, da je povzročil mrzlično stanje. Dolgo ni bilo uspehov. Minula so leta, preden je prišel učenjak na misel cepiti svoje paciente z bacilom, ki povzroča marario. Pustil je bacila za 8 do 10 dni prosto razvojno možnost, nakar je zdravil mrzlico s kininom. To zdravljenje paralizikov se mu je zdelo uspešno ter je z njim izdelal teorijo, ki je bila kmalu splošno priznana. Sedaj zdravijo vse primere po tej metodi. Tretjina bolnikov ozdravi popolnoma, 25 odstotkov pa se olajša in zmanjša trpljenje.

Nič manj niso zanimivi uspehi dr. Georgea R. Minota in dr. Vil. P. Minnaya na harvardski univerzi pri zdravljenju jetike. Ta bolezen je bila med skrivnostnimi pomagači smrti najbolj delovna. Okoli 90 odstotkov vseh pacientov je umrlo brez milosti. Samo l. 1926. je umrlo v Angliji na tej bolezni 3000 bolnikov. Sedaj pa je le okoli 10 odstotkov smrtnih slučajev. Dr. Minot je nekoč sredi svojega dela odkril, da trpi na sladkorni bolezni, ki so jo do nedavno smatrali tudi za neozdravljivo. Učenjak je v svojem laboratoriju ugotovil, da mu preostaja le še 4 do 5 let življenja. Kmalu nato je zvedel, da je kanadski zdravnik dr. J. G. Banting odkril insulin. Preparat iz ovčjih in volovskih izloženin, ki često omeji to bolezen, včasih pa je celo ozdravi. S po-

možjo insulina si je mogel dr. Minot svoje življenje bistveno in celo do normalne starostne meje podaljšati.

Pridobitev insulina je napeljala zdravnika na novo metodo za zdravljenje jetike. Po nekaterih poskusih je razglasil, da gotova količina jeter, ki jih zavzije človek, ozdravi jetiko. Jetika nastane na ta način, da bela krvna telesca uničijo rdeča, nakar sledi počasna, toda gotova smrt. Jetra, je odkril dr. Minot, vsebujejo neko do sedaj še nepoznano snov, ki pomnožuje rdeča krvna telesca in tako preprečuje napredek bolezni.

Zmago nad škrlatinkino mrzlico sta si priborila dr. George F. in Gladys H. Dick na John Mc. Cormickovem institutu za nalezljive bolezni v Čikagu. Zoper davico in koze so bili že najdeni zdravilni serumi, dočim je bilo treba zoper škrlatinko izvojevati še trdovraten boj. Na tisoče poskusov je bilo storjenih v Čikagu. Cepili so živali in prostovoljne pomagače znanosti z bolezenskimi snovmi, dokler niso končno odkrili bacila. Nato so izdelali protiserum in ljudje so mogli biti cepljeni tako, kakor se cepijo zoper davico. Nadalje je bil napravljen serum, ki po vcepitvi natančno pokaže, ako bolnik reagira na škrlatinkine bacile ali ne. Ta zmaga je brezdvomno rešila na tisoče življenj majhnih otrok.

Ena najhujših kožnih bolezni — erysipelas — ki je znana že od začetka medicine, je tudi skoraj že popolnoma premagana. Dr. Konrad Birkhaug na rochesterski univerzi je odkril protiserum, ki doseže izvrstne uspehe ozdravljenja, ako se uporabi v prvem stadiju infekcije. Čeprav ta bolezen ne zahteva toliko življenja kakor druge, vendar je imela vedno za posledico strašne boli in dolg potek. Z novo metodo so se smrtni slučajii znižali od 12 odstotkov na 4 odstotke.

Manj pozornosti je vzbudil napredek, ki ga je dosegla zdravniška veda v boju zoper raka. Poskusi s kokošmi so dokazali, da se širjenje rakovih tvorov takoj ustavi, ako dobijo živali majhne količine iz aluminija in kalcium-salzona. Nemški učenjaki so pokazali, da zdravno človeško celično stanišče v zvezi z arsenikom oboji in se razvije v nosilca rakove krali. Sicer je zelo problematično, ako bodo prvi poskusi s kokošmi in drugi z arsenikom koristili za zdravljenje raka na ljudeh, toda oba odkritja

sta v znanosti izredne važnosti ter se smatrata za velik korak v napreduku.

Poleg velikih raziskovalcev in boriteljev zoper smrt, ki so se izpostavili največji nevarnosti, ne smemo pozabiti onih, ki so sodelovali. Tako n. pr. izdelovateljev thyroxina, ki je osnovni element znamenite thyroide žleze. Moderna medicina uporablja te soke predvsem pri zdravljenju duševne slabosti

otrok. Thyroid so dobili iz živalskih žlez, toda dvema londonskima zdravnikoma se je posrečilo, da se more pridobivati ta sok kemičnim putem, kar je za lajke seveda zelo čudno. Velik je uspeh tudi dr. J. Abela na John Hopkinovi univerzi, ki je iznašel umetni insulin. In tako je še mnogo zmag v boju zoper smrt, ki so morda manj važne, toda vseeno dragocene za človeštvo.

TAJNOSTI PRASVETA

V današnji številki pričenjamo priobčevati vrsto zanimivih in poučnih člankov o čudesih prasneta, o katerih čita človek s pritajenim dihom, kakor bi čital čudovito pravljico ali pa dogodkov in presenečenj polno povest. Nešteta stotisočletja so šla preko naše zemlje od časov, ko se je na deviških prvotnih tleh pričelo razvijati rastlinstvo in živalstvo. Od preprostih oblik je sčasoma prehajalo k popolnejšim, nazadnje pa je predzgodovinski prasečlovek postal gospodar življenja na zemlji.

Uredništvo

Značilne živali ledene dobe

I.

Kmalu bo minulo sto let, kar so pri Taubachu v Nemčiji, v ljubki dolini ob Ilmu našli različne sledove pogorišča predzgodovinskega človeka. V toplejšem medčasu ledene dobe so prebivali tam na bregovih majhnega jezera ljudje. Bili so vneti lovci in so že pekli svoje

južine ob plapolajočem ognju v taboru. Dobro ohranjene, ker so bile z apnenčevim grohom pokrite, so se našle tam od ognja požarele in zoglenele kosti mladih praslonov, predhodnikov mamuta, mladih nosorogov, medvedov, bizonov itd., zraven pa preprosto orožje in orodje, ki so se ga posluževali taubaški lovci iz ledene dobe na svojih pohodih za plenom, kakor tudi takrat, kadar so razkosavali lovski plen. Z razpolovičeno spodnjo čeljustjo medvedovo, v kateri je še tičal mogočni podočnjak, so razbijali golenične kosti bika — bizona, da so prišli do mozga, z medvedjimi kremplji in priostrenimi goleničnimi kostmi pa so bržkone obdelovali kože ubitih živali.

Sto tisoči let nas ločijo od teh taubaških lovcev. Pokopani in pozabjeni so, pokopani velikanski prasloni, nosorogi in jamski medvedi. Samo ena izmed njihovih velikih lovskih živali, in, kakor vse kaže, najbolj priljubljena, se je rešila skozi vse strahote ledene dobe, skozi vse nevarnosti, s katerimi mu je pretil človek zaradi njegovega tečnega mesa in porabne kože: bizon ali vizent, kakor se imenuje v Evropi živeči prabik, da ga razločujemo od njegovega v Ameriki živečega bratranca. Prav za prav sta oba istega rodu, če-

prav se razločujeta po ustroju svojih te. es. Oba sta mogočim živali, samoraslo močna in silna. Ako ju pogledamo, vstane pred našimi duševnimi očmi prasket z vseim svojimi uganankami, z vso svojo izvirnostjo. In vendar ima pogled na vizente ali bizone v naših živalskih vrtovih nekaj neizrekljivo tožnega. Znano mi je, da se število teh ponosnih prič iz Laubacha, v katerih so utelešen, sto tisoč let razvika, krči od leta do leta, da ni več daleč čas, ko se bo za imenom teh velikanov v naših prirodopisnih muzejih pokazalo isto skrivnostno znamenje, ki ga že dolgo imajo praslon, mamut in votlinski medved: mrtvaška glava. To pomenja v jeziku zoologov: črtan iz knjige življenja, iztrebljen s sveta in se nikdar več ne povrne. Bizoni, ki nam jih kažejo še dandanes, so že »zadnji«, ima o že hipokratski obraz, so že umirajoči.

In te živali so nekdar hodile po vsej Evropi, po večjem delu Azije in Severne Amerike v milijonskih tolpah. V »groznih, od strahotnih močvar pretrganih pragozdih«, ki sta jih Tacit in Plinij našla v Germaniji, je bilo vizentov v izobilju. Za časa Karla Velikega so živeli na Harcu in na Saksonskem, v 14. stoletju po zanesljivih poročilih na Pomoranskem, v 15. stoletju na Pruskem, v 16. na Litvanskem, v 18. na Vzhodnem Pruskem med Tilzitom in Labiavo, kjer je zadnji vizent na nemških tleh leta 1755 postal žrtev krogle divjega lovca. Sedaj je samo še s'oveči, dva tisoč kvadratnih kilometrov obsegajoči gozd pri Balovču v južnem delu Litvanskega, ki redi spomina vredne ostanke vizentov, a tudi tam je njih pogin že gotov. Kljub vsem zaščitnim zakonom propadajo počas, a sigurno. To je neizbežna usoda vseh živalskih nasebin, ki so odrezane od tujega priseljevanja in vsake možnosti, da bi se osvežila njih kri.

Kakor vizentu, tako se bo v doglednem času zgodilo tudi njerovemu amerišskemu sorodniku bizonu. Tudi njegov rod šteje dandanes samo še nekaj sto glav. Njegova usoda pa je bolj tragčna nego vizentova. Stari nemški potovalec in romanopisec Baldern Müllhausen je vide! leta 1851 na prerajah zapadno od Misurija še sto tisoče bizonov, potovalec Fröbel, ki je 1858. leta s karavano vozov potoval od Misurija v Mehiko, se je vozil celih osem dni neprestano med čredami bizonov. »V krdelih, v skupi-

nah, v čredah, v nepreglednih tolpah», opisuje tretji svoja opazovanja, ki so vedela se leta 1872. kaj razširjena, »grme kosmate živali pred nami, zaaj s severa na jug, zaaj z juga na sever. Stiri-deset ur smo ju neprestano videli, tisoce in tisoce, deset tisoce in deset tisoče, nepresteto množico divjih živali. Človek bi mislil, da bi njih meso zauostovalo, da bi ga njeni indijanci v svojih kooah dovolj na veke.»

Hitreje, mnogo hitreje, nego so mogli slutiti in se bati vsi opazovalci, so milij svetovne zgodovine zmleli črede bizonov, ki so nekoč stle milijone in milijone. Zgodovina ne pozna drugega primera, da bi bila tako razširjena nadožna in vrhu tega koristna živalska vrsta zaradi pičlega dobička v tako kratkem času iztrebljena z zemje. Človeška uničevalnost je v razsežnih prerajah na zapadu nasproti bizonom slavila svoja največja, a tudi najbolj sramotna zmaga slava.

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, obenem z gradnjo železnic, ki režejo prerajo ob Misuriju tja proti Skalnemu gorovju, se je pričelo splošno uničevanje največjih in najpomembnejših ameriških sesa cev. Leta 1869. dogotovljena unjska pacifiška železnica, ki je omogočila nazlo izkoriščanje svežih kož in je za te privlekla množico lovcev, je bizone trajno ločila v severno in južno čredo. Od tega časa so pričele te živali hitro propadati. »Lov ali bolje rečeno: moritev«, pravi Brehm, »so izvrševali kot obrt na debelo, in sicer tako, da je bila cela južna čreda, ki so jo še leta 1871. poznavalci cenili nad tri milijone, že leta 1875. iztrebljena do neznatnih razkropljenih ostankov. Istotako se je leta 1880. pričelo uničevanje severne črede in je bilo leta 1883. končano. V neizmernih pokrajinah, ki so bile še pred kratkim čomovina za več milijonov bizonov, so se potikali samo še tisoči v malih tolpah in malih čredah, umika ož se neusmiljenim zasledovalcem. A tudi od teh razkropljenih ubežnikov je v naslednjih letih večna pod'erla smrtonosni kroglj, dokler se nazadnje nikomur več ni izp'lačalo da bi hodil na lov.« Kako slabi kmočevalci so bili v tem primeru Američani! Ako bi bili vsaj nekoliko pametno in o pravem času zakonito uredili lovsko obrt, bi bili lahko, kakor je izračunal dober poznavalec razmer, vsako leto okroglo pol milijona mladih bi-

kov postrelili in do zadnjega — za kakih deset milijonov takratnih godinarjev — spravili v denar, tako da bi se škoda pri čredah komaj poznala. Danes je že treba resnega napora, da vsaj za nekaj let še vzdržujejo tistih par stotin, ki so še preostale.

Ameriški narodni park ob zgornjem Yellowstoneu je zdaj zadnje pribežališče mahk čred bizonov, ki so ob živinskem klanju srečno ušle kroglj. Za ostni ostanki svobodnih bizonov, ki so se še pred tridesetimi leti potikali po severnih ameriških planjavah: celih 85 v Zedinjenih državah in 550 v Britanski Ameriki, so danes tudi že pri kraju. Tudi tiste, ki jih goje v Yellowstoneškem parku, bo v kratkem času zalotil pogin. Od tistih 200 bizonov, ki so jih nasteli leta 1889., so jih videli pet let pozneje samo še 86. To je trden dokaz, da se ob veliki razsežnosti narodnega parka z najboljšo voljo ne da izvesti uspešno varstvo neprestano potujočih živali. Tako bodo po vsem svetu raztreseni eksemplarji zooloških vrtov nekoč bržkone zadnji živeči bizoni.

Usoda drugih velikih značilnih živali ledene dobe, s katerimi je skupaj živel taubaški lovec, se je že izpolnila dosti poprej. Niti praslon in jamski m dved, niti prazgodovinski nosorog v Evropi ni dočaka časov zgodovinskega izročila. Velikanski praslon (*Elephas antiquus*), ki je bil zgodovinsko predhodnik mamuta in je bržkone samo še v razkropljenih ostankih s tem skupno hival v srednji Evropi, je imel na s'jajnejšo dobo svojega razvitka že za sabo, ko

je naš del sveta pričel ledeneti od severa dole. Kot stvor gorkejšje zenejske dobe se ni mogel prilagoditi neprijetnostim trdih ledeniških dob. Dokaj stanovitejše v boju za obstanek so se izkazale nekatere vrste nosorogov (*Rhinoceros Mercki* in *tichorhinus*), ki so se, kakor pričajo njih v sibijskem ledu najdene mrhovine, še o pravem času preskrbele z varujočim kozuhom in so v njem mogle kljubovati celo najhujšemu pritisku ledene dobe. Od *Rhinocerosa tichorhinusa* izhajajo bržkone današnje afriške vrste nosorogov. Ti so izgubili kozuh; samo njih mačci ga nosijo še ob rojstvu kot razločen spomin na predzgodovinske pradede, katerim še ni sijalo tropično sonce. Saj to je čudoviti zakon med životinjami: da nastajajoča žival kakor nastajajoča rastlina še enkrat m mogrede kaže znake, ki so jih trajno imei njih predhodniki.

Nič manj značilen za ledeno dobo, a očitno bolj razširjen in tudi še bolj odporno ustvarjen kot vrste nosorogov pa je bil mamut (*Elephas primigenius*), velikanski slon z velikimi upognjenimi čekani in bujno rdečkasto rjavo koci-nasto obleko. Njegova čudna podoba najprej oživi pred našim duševnim očesom, ako si predstavljamo diluvijalno pokrajino na robu umirajočih leden kov. Nobena druga žival ni za naše pojme tako izrazil stvor ledene dobe, nobena druga se ni tako junaško in zmagovito protivila različnim dobam ledene dobe in njenim večkratnim popolnim izpremembam pokrajine.

Hrana bodočnosti

Hrana je že od nekda; za vsako živo bitje najvažnejši činitei. Primitivna ljudstva in živali vodi pri izbiri iedi instinkt. Kaj redko se primeri, da bi žival poginila zaradi zavžitja strupenih jagod.

Toda kakor hitro je začel človek za pripravo iedil uporabljati ogenj je nastala velika izprememba. Večina ljudi smatra uživanje iedil za potrebno zlo, ki ga velja čim prej odpraviti; — drugim ljudem pa je pravcata umetnost, ki zasluži večje pažnje. Toda uživanje iedil ni niti umetnost niti zlo, temveč znanost.

Izvemšji one maloštevilne gurmane, ali sladkosnedneže, ki jim ni dobra južina nič manjši užitek kakor recimo koncert ali štivo zanimive knjige, ima uživanje hrane prav za prav zgolj ta namen, da dovaja našemu organizmu potrebne energije. Toda pri izboranju hrane ne velja upoštevati samo energijo, temveč treba paziti tudi na to, kako naglo se energija pretvarja in dovaja različnim organom. Čeprav je v kilogramu govedine kaj malo energije, je vendar govede meso po sodbi mnogih atletov baš ono izbrano hranivo, ki da telesu najhitreje zažcljenih moči.

Ker naše znanje o kemičnem ustroju človeškega telesa vedno bo napreduje, ni več daleč čas, ko nam bo mogoče natančno predpisati ono hrano, ki je najvažnejša za našo konstitucijo in ki zahteva za pretvorbo minimum na času in na moči.

Bilo bi smešno, pravi znani angleški izumitelj in znanstvenik A. M. Low, bilo bi smešno, če bi si hoteli domišljati, da vemo, kaj je za nas najboljše. Najboljša hrana je različna za enega in različna za drugega ter je odvisna od človekovega značaja in njegovega dela. Zato bo jedilni list bodočnosti prilagoden individualnim zahtevam in ne bo smel biti tako tesnograden in skromen kakor danes.

Poglejmo nekoliko v prošlost in pomudimo se za trenutek pri pojedinih naših prednikov! Opisovanja v zgodovinskih romanih niso nikak izliv pesniške domišljije; mize so se takrat v restnici šibile pod težo ogromnih pečenk in velike izbire perutnine. Toda naši pradedje so potrebovali neizmernih fizičnih sil in zato je tudi njihov organizem zahteval primerne hrane, da si je nabral teh energij.

Danes pa smo pametnejši; spoznali smo, da ni telesna, ampak duševna energija važnejši faktor. A čeprav to vemo, ravnamo napak in ne jemo skoro nič manj od svojih prednikov. Toda mi se nič več ne ukvarjamo z lovom in natančno vemo, kdaj nam bo servirana naslednja južina. Zategadelj se bo zdela človeku bodočnosti hrana 20. veka zgolj — grozovita kompozicija. Njegova južina (če bo vobče utagnil sestri k njej) bo tehtala kvečjemu nekaj gramov in v njej bodo samo jake, mozeg tvoreče sestavine. Čez tisoč let bo človeštvo doumelo globlji smisel dejstva, da ni moči živeti zgolj od kruha; namestu njega bodo takratni ljudje imeli za «hors d'oeuvres» masažo, za dessert pa višinsko solnce.

Zivo si predstavljam, nadaljuje Low svoje razmišljanje, sodobnega sladkosneda, ki s kaj mešanimi občutki sprejema te napovedi in je zato zadovoljen, da je problem pomlajenja še vedno zgolj teorija — zakaj on ne bo nikdar mogel poimiti, da mu bo bodočnost odrekla slast, ki jo danes občuti, kadar uživa dobro jed. Toda takrat bodo našli druge slasti, globlje in trajnejše — slasti, ki jih ne bo občutilo samo telo.

V tem pogledu bo individualna prehrana brez dvoma tvorila največji napredek. Nam je pomen te vrste prehrane še neznan, spomnimo se le pogosto rabijene besede «dijete». Ta pojem bodo tedaj skušali uresničiti še v večji meri.

Kadar se bo rodil otrok ali še prej, bosta roditelja skupno z državnim uradom za delo določila njegov poklic; tet bo že od vsega početka dobival tisto hrano, ki bo potrebna za njegov poklic. Izkušnja bo pokazala, da bo pa ta način moči pomembnega pesnika pretvoriti v inženjerja, «rojenedga» zdravnika pa navdušiti, recimo, za novinarja. Prednosti tega sistema niso maline; zakaj nič več se ne bo moglo primeriti, da bi kdo ne bil sposoben za svoje delo. Individualna prehrana bo vpivala tudi na zločinstvo; saj je dokazano, da igra v tem vprašanju prehrana velikansko vlogo. Tako se bo teda s primerno hrano tat ali ropar izpremenil v koristnega člana človeške družbe.

Predočimo si zdaj vačerno človeka bodočnosti. Namestu o «molitvi po jedi» bo z žalostjo razmišljal o tem, da so njegovi predniki klali živali, da so si utešili glad. On pa bo enostavno povžil hrano, ki mu jo bo po zevki poslala «občinska» kuhinja — in to bo tudi njegova edina jed tisti dan; za zajtrk in malico mu bo pljuval, ki jo bo pogoltnil v kopeli ali pa kar pri delu.

Sočivje bodo takrat posebno skrbno gojili in pazili na to, da bo vsebovalo kar največ kemične hranivosti; pripravljane sočivnatih jedi pa bodo nadzirali veščaki, ki se bodo ukvarjali zgolj z dijetno in higieno. Človeku bodočnosti bo malo mar okus jedi in pi-jac, čeprav bo morda še imel čut okusa. Preveč bo zaposlen z dogodki, ki se bodo odigravali na «radio-televizijskem platnu». Nad njim bo viselo «emanacijsko platno» in njegovo stanovanje mu bodo stalno osvetljevali ultravijoletni žarki. Če se mu bo zdelo, da ni dovolj «v formi» za izvestno delo, si bo nahrall potrebne energije z masažo in v petih minutah bo prav tako svež in čil kakor zjutraj, ko je šel na delo.

.....

«Srce se vije in stiska od bolečine, brani se, rajši bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.»
Ivan Cankar: Podobe iz sanj.

Selma Lagerlöfova

Cesar Portugalije

Bilo je v začetku osemdesetih let na neki železniški postaji v Wärrmlandu, skozi katero naj bi se peljal kralj. Vse je bilo okrašeno z zelenjem in s cveticami, zastave so vihrale v zraku, in vsi ljudje iz okolice so prihrumeli skupaj.

In ljudje, ki so stali tu in čakali na prihod kraljevskega vlaka, so bili veseli in dobre volje. Napravili so si načrt, kako bodo sprejeli Njegovo Veličanstvo. Vzklikali bodo, mu dali cvetlice in peli bodo. Da tu na postaji Kijs ga bodo sprejeli tako, da jih ne bo pozabil vse svoje življenje.

SELMA LAGERLÖFOVA

Ko pa je prišel vlak, je nastal predvsem strašen nemir, ker so hoteli biti vsi spredaj, da se približajo kraljevskemu vozu. Sedaj bi bili morali vzklikati, toda na to so čisto pozabili iz same bojazni, da se ne bi mogli preriti do ugodnega prostora.

Toda med njimi je bil nekdo, ki ni tekal in se ni prerival, temveč je stal popolnoma tiho in vzdignil palico z velikim srebrnim gumbom, da bi dirigiral, in ki je vzklikal tako, da je odmevalo od vseh zidov. Bil je majhen možiček z visoko, zeleno kapo na glavi, njegova prsa pa so bila popolnoma pokrita z zvezdami iz zlatega in srebrnega papirja.

S petjem ni bilo nič, kajti šolski otroci, ki naj bi peli, so se v gneči razkropili na vse strani, in tudi cvetic ni dobil kralj. Oni, ki so stali s šopki v rokah, so iz strahu tako okameneli, da se niso upali stopiti predenj.

Samo eden ni izgubil zavesti in baš v trenutku, ko je kralj izstopil iz voza in obstal pred postajnim poslopjem ter se kazal nezadovoljnega, ker so mu pridedili tako slab sprejem, se je prerinil ta mož do njega.

— Pozdravljen v Bogu, moj dragi kralj Oskar! je rekel, snel čepico z glave in iztegnil roko.

Kralj je bil zelo zadovoljen. Veselilo ga je, da je tu na postaji Kijs vendarle nekdo, ki je pameten in ni izgubil glave, temveč je vedel, kako se mora obnašati.

— Pozdravljen! je odgovoril kralj in ga vprašal:

— Kdo pa si ti?

In mož je odgovoril po resnici:

— Jaz sem kralj Janez portugalski.

Toda to je izrekel kolikor mogoče milo in pohlevno, kajti bilo je možno, da je bil kralj navajen veljati v teh krajih vedno za prvega, in bi mu moglo biti neprijetno v družbi z nekom, ki je ravno tako visoko kakor on.

Bili pa so še drugi, ki so se bali, kajti najbližji so ga vlekli za suknjo ter so ga hoteli odvesti, kakor da bi dvomili v dober konec tega srečanja. Toda kralj ni bil tak, da ne bi mogel prenesti sebi enakega ter jim je le pomignil, naj mirujejo.

— Glej no! Ali si mar ti moj tovariš? je rekel z zelo zabavnim glasom.

— Da. Midva morava nositi skoraj enako breme, je rekel on, cesar, zelo ponižno. Kajti ponašati se z višjim dostojanstvom od onega drugega, tega ne bi bil mogel storiti nikdar.

— Kakor slišim, pojmuješ stvar pravilno, je rekel kralj in nadaljeval:

— Kdor ni preizkusil, kaj to pomeni, misli, da kralji nimamo drugega opravka kakor sedeti na prestolu s krono na glavi in z žezlom v roki. Toda ako bi kdo postal kralj, bi pač doživel nekaj drugega. Da zares, tudi tako je težko biti cesar Portugalije! je pristavil z vzdihom.

— Do sedaj še ni bilo preveč težko. Mogli smo si ohraniti mir in to je vendar največje dobro, je rekel cesar, ki ni hotel osramotiti svoje dežele.

Videlo se je, da je bil kralj zelo zadovoljen.

— Zdi se mi, da se razumeš na umetnosti vladanja kajti ohranitev miru je prvo in zadnje. Mir je za državo to, kar je zdravje za telo, je rekel.

Sedaj se je moral cesar vendarle obrniti in pogledati okoli sebe, ko je kralj to rekel. Ljudje so stali popolnoma tihi, v širokem krogu in nihče se ni upal prestopiti, da ne bi preslišal kake besede med njim in kraljem. Kako lepo bi bilo, da se je bi spomnil vzeti s seboj Katrino. Želel si je, da bi bil prisoten vsaj kdo iz Svartsjõe, najbolje kdo od gospode.

Toda istočasno je slišal vse, kar je rekel kralj ter je imej takoj pripravljen odgovor:

— Seveda, mir je dobra stvar, toda nihče ne ve, kako dolgo ga more ohraniti. Minulo nedeljo, ko sem se po službi božji v Svartsjõe vračal domov, sem se zapletel v razgovor z dvema tujcem. Eden od obeh je bil vojna, drugi pa smrt.

Zanj, ki je bil cesar Portugalije, je bilo doživljanje raznovrstnih izjemnosti in čudarij tako prirodno, da ni niti pomislil, da bi se moglo smatrati to, kar je sedaj pravil, o srečanju po službi božji kot poskus nadkriževanja. Toda moralo se je pač zdeti tako, kajti sedaj so ga pričeli za njim stoječi zopet vleči za suknjo in so hoteli, da umolkne. Kralj pa, ki je dobro razumel, da je tako srečanje za moža kakor je on, brez pomena, je pomignil ljudem naj bodo mirni.

— Kaj vendar poveš? Hodil si s smrtjo in z vojno? Rad bi vedel, kakšna sta bila.

— Najbolj sta bila podobna ubožima drvartoma, kajti na rami sta nosila velike tesarske sekire. Ko sem zvedel, kdo sta, sem in seveda vprašal, zakaj sta šla na pot in rekla sta mi, da hodita okoli in nabirata drva za veliko grmado. Potujeta iz dežele v deželo in kadar bosta končala, bosta zažgala cel svet, je rekel cesar.

— Vendar ne moreta misliti, da bi tu v tej deželi pripravila grmado, je rekel kralj in se nasmehnil.

— Ah, mnenja sta, da bi bila v tej deželi njuna zasluga premajhna. Toda na zapadu hočeta na vsak način poskusiti, kajti tam je po njunem mnenju dovolj goriva za lepo grmado, je rekel cesar.

V trenutku, ko je cesar govoril o zapadu, se je kralj vzravnaval in je postal silno resen. Zelo ostro in s povzdignjenim glasom, da ga je mogoče slišati vsak na postaji Kils, je rekel:

— Ne, to se jima ne bo vsrečilo. Dokler bom živel ni tu nikakega dela za vojno in smrt. Ali misliš, da hočem biti kralj narodov, ki bi si jih morali preje pridobiti z oblastjo in silo? Vem, da je težko ohraniti mir, toda rajši žrtvujem krono, kakor pa da bi vrge plamenico nad mirna mesta in vase ter videl poteptana polja in mrtve ali ranjene ljudi.

Ko je kralj govoril te besede, se je njegov obraz tako svetil, ni je bil njegov glas tako lep, da se je slišalo, kako je veroval v to, kar je govoril. Toda tudi cesar ni pričakoval drugega in je položil roko na njegovo ramo.

— Moji dobri kralji Oskar! Moji dobri kralji Oskar! je rekel, da bi ga pomiril.

— Da postavite me na preizkušnjo! je rekel kralj ponosno.

Toda ljudem, ki so stali okoli, se je zdelo, da je govoril kralj tako lepo, da so se jim zasolžile oči in preden so se zavedli, je pričel nekdo vzklikati.

In v istem trenutku so začeli klici po vsej postaji Kils, mahali so mu s klobuki in robcji zaneli so in mu prinesli cvetlice, kajti sedaj se ga niso bali več. Tako je dobil vse ono, česar si niso upali izročiti mu, ko so ga zagledali.

Toda dočim se je ljudstvo klanjalo švedskemu kralju, je stal cesar Portugalije za trenutek popolnoma tih in začuden. Potem se je popolnoma tiho splazil in izginil skozi množico.

Niti najmanj se ni čutil razočaranega, ker se je seznanil s pravim kraljem, toda moglo bi biti, da se je čutil zelo ubogega, majhnega in ponižanega, ko se je napotil domov v svojo svartsjõeško faro.

Bilo jih je mnogo, ki so jih vzrado-stile kraljeve besede na postaji Kils, toda prav za prav takrat nihče ni mislil, da se morejo vzeti tako dobesedno.

Šele več let potem, ko se je videlo, kako je vse prišlo, so se nekateri spomnili tega razgovora in so spoznali, da je

kralj govoril resnico in da je prestal preizkušnjo.

In da je bilo res tisto o onih, ki so hodili po svetu in zbirali gorivo za svetovno vojno, tudi to smo videli.

Toda kdaj se nam prikaže veliki knez miru, ki ne more videti, kako trpijo ljudje, kako gore vasi in kako se teptajo polja?

Vladislav Fabjančič

Imena ljubljanskih ulic, trgov in cest

(Dalje)

Občinski svet je na odsekov predlog soglasno sklenil, da se Valvazorjev trg prekrsti v Vodnikov, Vodnikove ulice v Kopitarjeve, Slonove ulice v Preširnov, Preširnov trg v Jurčičev, Parne ulice v Slomškove, Travniške ulice v Metelkove, Gledališke ulice v Wolfove, del Tržaške ceste med Franca Jožefa cesto in zidom Souvanovega vrta v Gledališke ulice, del šolskega drevoreda v Pogačarjev trg, da se trg pred deželnim muzejem imenuje Muzejski trg in da se krsti Domobranska cesta.¹ Nadalje je občinski svet soglasno odobril, da se odpravi nemški naziv »Burgstallasse« in ostane samo slovensko Gradišče, da se Kravja dolina prekrsti v Radeckega cesta in Kurja vas v Cesto na dolenjsko železnico. Istotako je bil z vsemi glasovi sprejet predlog glede imenovanja Ceste za Bežigradom, glede podaljšanja Gruberjeve ceste do mostu v Štepanjo vas, Tržaške (sedanje Bleiweisove) do Marije Terezije ceste ter Knafljeve ulice in Franca Jožefa ceste do železnice.²

Hribarjev predlog, da bi se Križevniški trg prekrstil v Bleiweisov ter se nova cesta med Gradiščem in Tržaško cesto imenovala Valvazorjeva, je bil odklonjen in z večino glasov sprejet predlog dr. Malarona, po katerem sta se vpeljali še danes veljavni imeni Valvazorjev trg in Eriavčeva cesta. Na predlog istega občinskega svetnika ni bil sprejet naziv »Delalska cesta«, marveč Hranilnična cesta,³ ki se je ohranil do da-

nes. Dolгим ulicam je ostalo staro ime. Z večino glasov pa je prodir Malaronov predlog, da se trg Pred škofijo prekrsti v Bleiweisov trg.

Občinski svet je na isti seji sprejel z vsemi glasovi zgodovinsko pomembni odsekov predlog glaseč se: Ulične table in hišne tablice za vse (spredaj) navedene ceste, ulice in trge imajo naj samo slovenske napise. Isto tako naj se v bodoče dopolnilne tablice naročajo jedino le s slovenskimi napisi. Mestnemu magistratu se naroča naj da takoj izvršiti predstojede sklepe, vsekakor pa tako, da bodo nove table in tablice pribite do konca septembra t. l.⁴

S tem sklepom začeta velika in žilava borba za samoslovenske napise v Ljubljani, ki je trajala vse do l. 1909. To pomembno poglavje slovenske politične zgodovine bi zaslužilo, da se o niem napiše posebna razprava. Na tem mestu naj ugotovim samo glavne date, v kolikor je to potrebno za boljše umevanje priložnega spisa.

Protí skleni občinskega sveta se je 16. julija 1892 pritožila na deželno vlado Ferdinand Mohr in še 560 nemško mislečih Ljubljancev, že 12. julija pa tudi stolni prošt dr. Leonard Klofutar in začasni kancelar kapiteljski dr. Ivan Kulović imenom stolnega kapitela ljubljanskega, ki se je protivil prekrstitvi trga Pred škofijo v Bleiweisov trg. Tedanji deželni predsednik, Slovenec baron Winkler, je ustregel pritožbam (24. julija 1892) Zoper razveljavljenje sklena občinskega sveta o izpremembi nekaterih uličnih imen in uvedbi samoslovenskih napisov se je mestna občina nato pritožila na notranje ministrstvo. Le-to je rekurz odbilo (3. novembra 1892). Sedaj se je magistrat obrnil na upravno sodišče, ki je 13. decembra 1893 razveljavilo odloč-

¹ Vse te izpremembe, sprejete na seji obč. sveta 24. VI. 1892, so bistveno ostale v veljavi do danes.

² Ta svet je do l. 1891. spadal pod Spodnjo Šiško.

³ Po Kranjski hranilnici, ki je financirala zidavo tamošnjih delavskih hiš.

bo notranjega ministrstva in razsodilo v prilog Ljubljani. Na temelju te razsodbe je sprejel občinski svet dne 5. junija 1894 sledeči predlog: »Javni napisi pri vseh ulicah in trgih ljubljanskega mesta se imajo tako premeniti, da se napravijo vsi brez vsake izjeme v slovenskem jeziku.«

Magistrat je takoj naročil samoslovenske ulične table. Še preden pa jih je prejel iz tovarne, je prispela odločba kranjskega deželnega glavarja Detele z dne 15. avgusta 1894, ki razveljavlja gornji sklep občinskega sveta

lagoma odstranjevati dvojezične. Do dne 8. maja 1895 je bilo to delo dokončano v onem delu mesta, ki leži na desnem bregu Ljubljaniče. Vsled razsodbe upravnega sodišča se je premenjava napisov ustavila. Tako je imela odtlej Ljubljana na desnem bregu samoslovenske, na levem bregu pa dvojezične ulične table.

L. 1896. je zažupanoval Ivan Hribar. Ta je dal napraviti za nove ulice sicer dvojezične napise, toda tako, da so bile črke pri slovenskih imenih šestkrat večje nego pri nemških. S tem je hote!

Pogled na špitalski (frančiškanski) most: v ozadju na tevo stara Kresija, spredaj levo Bučarjeva trgovina in tik nje Mayerjeva lekarna. Vse tri hiše so bile porušene po potresu. Z odstranitvijo Bučarjeve hiše je bila šele dosežena zveza na Sv. Petra nasip.

vsled pritožbe Ferdinanda Mahra in sedmih tovarišev. Deželni odbor, v katerem so imeli večino pristaši »slovenske katoliško-narodne stranke«, je ukazal, da morajo vsi ulični napisi v Ljubljani biti dvojezični. Mestna občina se je sedaj zopet obrnila na upravno sodišče, ki pa je 8. maja 1895 razsodilo v prilog deželnemu odboru, češ da ima ta kot višja nadzorstvena oblast pravico razveljavljati sklepe občinskega sveta. Preden je bila sodba izrečena, so dospele samoslovenske ulične table iz tovarne in župan Grasselli je dal po-

izraziti razmerje med številom slovenskega in nemškega prebivalstva v Ljubljani. Nekatere izmed teh zanimivih tabel so ostale nabite do l. 1901. Proti njim pa je vstal odpor iz krogov samega občinskega sveta, ki je na seji 5. januarja 1897 sklenil, da se morajo odstraniti vse samoslovenske* in nemško-slovenske ulične table ter nadomestiti s slovensko-nemškimi, na katerih naj bodo slovenski napisi tako veliki, kakor na starih nemški in obrat-

* Tega sklepa pa župan ni izpeljal.

no. Dovolil je vendar, da ostanejo one table z ogromnimi slovenskimi in neznačnimi nemškimi črkami, kolikor jih je Hribar dal do tedaj že nabiti.

Ko je kasneje občinski svet določil nekaterim ulcam samoslovenska imena, se ni proti temu nihče pritožil. Medtem je upravno sodišče l. 1898. priznalo Pragi pravico do samočeških napisov. To in pa dejstvo, da se je imel l. 1899. vršiti v Ljubljani velik slovenski gaislski zlet o priliki otvoritve Mestnega doma, je ohrabril Hribarja, da je dal

Tega pa ni storil, marveč se je pritožil zoper odločbo barona Heina na notranje ministrstvo ter se na ta način solidariziral z Uhlom, Dzimskim in drugimi ljubljanskimi Nemci, ki so se tudi pritožili. Ministrstvo je 17. januarja 1900 ugodilo obema pritožbama, nakar je deželna vlada zahtevala, da se mora tekom 3 tednov uvesti zakonito stanje. Zdaj se je mestna občina v tretjič obrnila na upravno sodišče, obenem pa je občinski svet na svoji seji dne 30. januarja 1900 pozval magistrat, naj

Kongresni trg sredi XVIII. stoletja

tudi na levem bregu Ljubljanice nabiti samoslovenske ulične table (6. septembra 1899). Občinski svet je na seji 3. oktobra ta županov ukrep naknadno odobril in sočasno sklenil, naj tudi na desnem bregu Ljubljanice ostanejo nabiti samoslovenski napisi. Pritožilo pa se je 90 ljubljanskih Nemcev (Uhl, Dzimsky in drugi) na deželno vlado. Deželni predsednik baron Hein je zavrnil prizivnike na deželni odbor kot v tej zadevi kompetenten, obenem pa je naročil mestni občini, da za svoj sklep izposluje odobritev deželnega odbora. Deželni odbor bi bil tedaj mogel končno odobriti samoslovenske napise.

da takoj napraviti za vse ulice brez sleherne izjeme samoslovenske napise. Ta sklep je deželna vlada 21. februarja razveljavila, čemur je pritrdilo 22. maja tudi notranje ministrstvo. Občinski svet pa se ni vdal, marveč je sklenil na seji 22. junja pritožiti se tudi zoper to odločbo na upravno sodišče. Toda zaman! Upravno sodišče je z razsodbo 8. marca 1901 odklonilo priziv ljubljanske občine.

Tako se je borba za samoslovenske ulične napise začasno končala nepovoljno. Vendar se je župan še precej časa upiral ukazom deželnega predsedstva in šele 22. septembra 1901 naročil

nekaj slovensko-nemških tablic pri dunajski tvrdki Winkler, ki je že l. 1876. izdelala ljubljanske ulične napise. Te tablice je začetkom l. 1902 pribil domači obrtnik Josip Rebek.

Tak je ostal položaj do l. 1907, ko je 11. junija sklenil občinski svet na predlog obč. svetnika Plantana ponovno uvedbo samoslovenskih uličnih tablic. Temu sklepu je že 24. junija sledila pritožba dr. Ferdinanda Egerja in tovarišev na deželni odbor. Sedaj je deželni odbor pod glavarjem Šukietom izpolnil svojo narodno dolžnost, ko je 19. oktobra 1908 dovolil samoslovenske ulične napise v Ljubljani. Seveda se je v dolgem času dokler se deželni odbor ni zganil izvedel pravcati plebiscit za samoslovenske napise — peticijo, datirano z dne 10. julija 1907 je podpisalo na tisoče ljubljčanov, med njimi prva dr. Gregor Žerjav in dr. Fran Novak — in so se vršili krvavi septemberski dogodki 1908.

Ljubljanski Nemci pa še niso odnehali. Dr. Eger in dr. Josef Julius Binder sta se proti deželnemu odboru pritožila na upravno sodišče na Dunaj. To pa je 9. junija 1909 zavrnilo njun priziv, s čimer se je borba za ljubljanske ulične napise zaključila s popolno zmago slovenskega stališča. Župan Hribar je dal že aprila 1909 — torej še pred končno razsodbo upravnega sodišča — nahitati samoslovenske ulične napise do konca leta pa so bile odstranjene zadnje dvojezične table. Tako je Ljubljana tudi na zunaj dobila čisto slovensko lice.⁸

Vrnimo se sedaj nazaj k letu 1892., ko se je začela 17-letna vojna za samoslovenske napise! Kot že omenjeno, se je stolni kapitelj uspešno pritožil proti prekrstitvi trga Pred škofijo v Bleiweisov trg, ki to je sklenil občinski svet 24. junija 1892. Bleiweis je moral še pet let čakati dokler se mu ni odkazala današnja cesta. Medtem pa so se izvršile razne druge iznemembe.

12. decembra 1893 je sprejel občinski svet sledeče sklene: Kolizejske ulice, Nunske ulice in Erjavčeve ulice se

podaljšajo preko nekdanjega spodnješišenskega sveta do proge južne železnice. Na novo se imenujejo Šubičeve ulice, Levstikove ulice in Tomanove ulice (ki so še danes v veljavi). »Za nove ulice mej Samosovo in Korsikovo hišo do ceste na Rožnik naj se ohrani staro ime »Na vrtači«. Za vsa na tivolskem zemljišču obstoječa raztresena poslopja se določi kolektivno ime »Tivoli«.

Do Hribarjevega županovanja je nato krščenje ulic počivalo. Potresna doba pa je razmere v Ljubljani docela izpremenila. Kmalu je bilo treba dati imena raznim novim ulicam, obenem pa so pridno prekrščevali stara.

Z dopisom 25. septembra 1896. je župan Hribar stavil belejskemu odseku občinskega sveta te-le predloge:

Trg »Pred škofijo« naj ostane, ker je tako »označenje te ceste v navadi že od nekdanj«.

Po »očetu slovenskega naroda« pa naj bi se imenovala »cesta, ob kateri stoji »Narodni dom«, veličastno poslopje, ki ima po misli zasnovateljev biti vidno znamenje naše probue. Sedanje ime »Tržaška cesta« brez tega ni prikladno, ker je ta cesta del projektovane okrožne ceste... Hribar je predlagal ime »okrožna Bleiweisova cesta« — »Bleiweis-Ringstrasse«.

Namesto v »cesto na dolensko železnico« naj se Kurja vas prekrsti v Dolensko cesto, kakor predlagajo sami kurjevaški posestniki.

Novim ulicam naj se dajo ta-le imena: Pivovarske ulice, »za ulice, ki nastanejo pred Kosterjevega posestva«; Čopova cesta, »za cesto, ki nastane med Tivoljevo hišo in pripravniškim vrtom«; Vojaške ulice, »za ulice, ki bodo pelale ob južni strani mestne vojašnice do južnega kolodvora«; Prisojne ulice, »za ulice, ki bodo pelale od Maršurjeve ceste do stranskega uroda v mestno vojašnico«, in sicer — »zaradi svoje lege«; Cesta na Kodeljovo (Códelli-

⁸ Od ljubljanskih Nemcev sta se unirala samo Lina Kreuter Galletova in Ferdinand Straudacher, ki sta si dala napraviti na svojih hišah poleg občinskih samoslovenskih še lastne nemške napise. Ona sta izgubljena stvar skozi vse instance dokler ni ni ustavilo upravno sodišče z razsodbo z dne 27. junija 1912.

⁹ Županu Grasselliju to ime ni bilo všeč. 17. julija 1894 je pisal podžupanu dr. Karlu Bleiweisu: »Zgodovinsko in zemlekdnično ime vtelevljene mestne graščine se glasi »Podturnom«; »Tivoli« se je le nazivalo nekdanje zabavišče, katero se je nahajalo na graščinskem svetu. Ali bi ne bilo primernejše, da se ohrani starejše, bolj čestitljivo ime?« Ta želja se je izpolnila šele l. 1899.

strasse) za »prečno cesto proti Kodeljevemu gradu«; Elizabetna cesta, »za cesto, ki ob Decmanovem posestvu veže Poljansko cesto s Strelškimi ulicami«; Ciril-Metodova ulica, za »prvo navpično, s Poljansko cesto paralelno ulico na Elizabetno cesto«; Čenovinove ulice »po slovesem slovenskem junaku« za »navpične ulice od brambovske vojašnice na Elizabetno cesto«; Prilaz ali Pristop za »cesto, ki se od Dolenjske ceste odcepi in drži do kolodvora dolenskih železnic«; Orlove ulice »po bivšem podžupanu ljubljanskem in ondotnem posestniku« za »ulice, ki se od Dolenjske ceste odcepijo ob Strnadovej hiši proti jugu«.

Dalje je Hribar predlagal, naj bi se »ulice, ki od Opekarske ceste za vojaško plavarno ob Ljubljani peljejo do Malega grabna, (v podaljšanju istega) imenovala Trnovski pristan« in pa naslednja imena za devetero »tako zvanih stradonov na Opekarski cesti: Velike čolnarske ulice in Male čolnarske ulice (»to pa zato, ker je svoje dni čolnarstvo bil poglaviti vir dohodka Trnovskih prebivalcev«). Veliki stradon in Mali stradon (»v ohranitev navedenega, za razvoj tega mestnega dela tako značilnega izraza«). Na pesteh — Faustkämpfergasse (»v označenje onega nekdanjega veseliga življenja Trnovčanov, o katerem piše Richter k letu 1210: »auch herrschte ein munterer, fröhlicher Ton zu Laibach. So ist verzeichnet worden, dass die Schiffer in den Vorstädten Tirnan und Krakau zur Belustigung der Stadtherrn sich um einen Saum Weins mit Fäusten gestritten«). Pred konjušnico (za 6. stradon »v podaljšanje ulice istega imena«). Na mivki (»ker tamkaj kopljejo mivko«). Karunove ulice (za 8. stradon »po zaslužnem trnovskem župniku«) in Jeranove ulice (»po bivšem milosrčnem trnovskem kaplanu, kasnejšem kanoniku in velikem dobrotniku učeče se mladine«).

Izmed vseh teh imen so bila na občinski seji 12. novembra 1896, sprejeta naslednja: Dolenjska cesta, Čonova cesta, Vojaške ulice, Prisojne ulice, Cesta na Kodeljevo, Elizabetna cesta, Ciril-Metodova ulica, Orlove ulice, Trnovski pristan, Velike čolnarske ulice, Male čolnarske ulice, Na mivki in Na pesteh. Namesto Čehovina je dobil na od-

sekov predlog svojo ulico K u h n (»pokojni jako popularni feldcajgmeister kot imejitelj domačega pešpolka št. 17«). Za predlagane »Pivovarske ulice« in »Prilaz« se je krstitev sploh opustila. Šesti stradon se ni podaljšal v »Pred konjušnico«, marveč je dobil samostojno ime Jeranove ulice. Zato pa se deveti stradon ni krstil po Jeranu, marveč se je zanj sprejel naziv »Stran-ska pot« (»kot osamljen na stran ležeč«). Za osmi stradon se je ugotovilo, da »niti ne obstoji«. Vsled tega se je Karunu dodelil začetek »ceste v mestni log«. Končno se je uradno potrdilo že obstoječe ljudsko ime »Zelena pot« v Trnovem. Ubogi Bleiweis pa ni dobil svoje »okrožne ceste in tudi ne po odseku predlaganega »Bleiweisovega okroga«, ker je obveljal predlog občinskega svetovalca dr. Krisperja, da »je imenovanje tamkaj navedenega dela Tržaške ceste odložiti«. Enako se je godilo Velikemu in Malemu stradonu, ki so ju vrnili na predlog obč. svetnika Trčka policijskemu odseku »zaradi predlaganja primernejših, v domačem jeziku glasečih se izrazov.«

Hribar pa se ni vdal. Pripravil je policijski odsek do tega, da je na občinski seji 31. decembra 1896 ponovno predlagal imena: Bleiweisov okrog (oz. krog), Veliki in Mali stradon. Oba stradona sta sedaj zmagala, »Bleiweisov krog« pa se je na predlog občinskega svetovalca dr. Tavčarja zopet vrnil policijskemu odseku »v novo temeljito posvetovanje in poročanje«. Temu je bil odkazan tudi samostojni predlog obč. svetovalca Turka, da se »Židovske ulice prekrstijo v Einspielerjeve, Židovska steza pa Navratilovo stezo.«

Policijski odsek je imel sedaj izbirati med »Bleiweisovim krogom« (Bleiweis-Ring), pri katerem je župan Hribar še nadalje vztrajal, »Veliko Bleiweisovo cesto« in »Bleiweisovo avenujo«, kakor so drugi predlagali. Odločil pa se je za po vsem novo rešitev tega spora in predlagal naziv Bleiweisova cesta, ki je končno obveljal na občinski seji 6. aprila 1897. Glede Turkovega predloga so sklenili, da »se uvažuj v prihodnje.« Do tega pa ni nikoli prišlo.

(Konec prihodnjic)

.....

Popravek članka »V zariji nesmrtnosti«: V zadnji številki (22.) se mora glasiti predzadnja vrstica sestavka o Bergsonu »zatoptljen v absolutnost in v njem živi pogon«

Ivan Podržaj

„Mali inkvizitor“

Odlomek poglavja iz povesti »Martin Brbek«

— Hvaljen Jezus, gospod župnik! je ponižno pozdravil Martin Brbek, ko je stopil v župnikovo pisarno.

— Kje si bil včeraj, Martin? je odzdravil župnik, sedeč pri uradni mizi, ne da bi se ozrl ali premaknil.

— Bolan sem bil, gospod župnik, so je zlagal Martin po cerkovnikovem navodilu.

— Martin, govori po resnici!

— Ne morem drugače, gospod župnik. Enkrat je lahko vsak bolan, je podkreplil svojo laž.

Župnik se je obrnil in zaprl svoj pogled ostro v Martinove oči:

— Martin?

Martin je povetil oči in molčal.

— Martin?

— Gospod župnik... nikoli nisem lagal...

— To sem mislil tudi jaz.

— Pa tudi ne bom nikoli, je obšel Martin župnikovo vprašanje.

— Martin, poglej mi v oči!

Martin je privzdignil glavo in pogledal v župnikovo plešo.

— Stopi bliže!

— Bolan sem bil, je ponovil Martin, prekrižal roki na hrbtu in stopil k mizi.

— Bolan, bolan in še kako bolan!

— Danes sem zopet zdrav in že delam.

Župnik mu je zapretil s prstom in dejal:

— Martin, taka bolezen, kakor je tvoja, se ne ozdravi čez noč.

— Gospod župnik, jaz sem pa le zdrav in prav nič me ne boli, se je pohvalil Martin.

— Ne mislim telesne bolezni, ki je vobče nisi imel. To ti rad verjamem, da si zdrav, danes kakor včeraj, ali ne, Martin?

— Vi boste že vedeli, gospod župnik, kaj mislite.

— Martin, nič ne skrivaj, saj veš, da mora biti človek vedno pošten.

— Jaz sem vedno pošten, gospod župnik.

— To je že res, da ne kradeš in da ne goljufaš, toda so še drugi grehi, večji grehi in med temi, ki so jih zagrešili, si tudi ti, Martin.

Martinu se je kar zavrtežlo v glavi. Laž da je večji greh od kraje in goljufige? Kaj takega doslej še ni slišal, niti s prižnice ne.

— Vidiš, Martin, je nadaljeval župnik, med temi si tudi ti. In kar je najhujše, je to, da si ti sedaj edini v fari, ki ima na vesti tak greh.

Martinu so se stresla kolena, ko je župnik poudaril zadnje besede.

— Da, Martin, in ti praviš, da si bil bolan? Da si se prehladil, kakor je rekel cerkovnik?

Martin je hotel odgovoriti, toda njegove ustnice so ostale zaprte.

— Vidiš, Martin, mene moreš naglagati in me prevarati, toda Onega, ki vse vidi in vse ve, Onega se ne more varati. Imel sem te za dobrega, poštenega fanta, zaupal sem ti v hiši in v cerkvi... v cerkvi, ki je hram božji!... ti si pa... Martin, Martin!... In še to ti povem, da sem sklenil biti zelo strog s teboj, pa sem razmišljal in molil Boga... in sem popravil svoj sklep, če se skesaš in prosiš Gospoda za odpuščanje.

Martin je gledal v župnika, videl je, da govori, toda njegovih besed skoraj ni slišal. Slišal je njegov glas in posamezne besede, toda mislil je samo na njegovo trditev, da je edini v fari, ki ima na vesti tak greh.

Župnik pa je nadaljeval:

— Bog je dober in usmiljen s skesanimi grešniki.

— Saj ni res, saj ni res! ga je prekinil Martin in zainahnil z roko.

Župnik je vstal, stopil pred Martina in ga resno vprašal:

— Ali se ne bojiš kazni božje?

— Ni res, ni res, gospod župnik! To ni res!

— Martin! se je začudil župnik in sveta jeza mu je švignila iz oči.

— Lagal sem, to je res! To je resnica. In sram me je! Toda, da je laž večji greh od kraje in od drugih grehov, to ni res, ne sme biti res!

Župnik se je pomiril.

— Kdo pa ti je rekel to? Laž je ravno tak greh kakor kraja in goljufija, toda so še večji grehi, sem rekel...

— Ne, ne gospod župnik!

— Martin, pomiri se in pomisli!

— Vse sem pomislil.

— Le dobro pomisli in spoznal boš, da sveta vera govori resnico.

Martin se je uprl:

— Sveta vera? Gotovo. Ona ne laže...

— Vidiš Martin, to je lepo od tebe, da si priznal svojo laž, še lepše pa bo, če se skesaš in prosiš Boga za odpustčanje...

— Nisem hotel lagati.

— Gospod ti bo odpustil...

— Ne, to ni res! Jaz da sem edini v fari, ki ima na vesti tak greh? To je laž! se je ponovno vznemiril Martin.

— Tudi tega nisem rekel, tudi ne bi mogel reči. Na žalost je obdana že vsa fara z lažjo.

Seveda, tako je in nič drugače, si je prižrdil v mislih Martin. Kako naj bi sicer župnik vedel vse to? In vedeti mora, zato je župnik! In ljudje so ljudje, grešniki, ki hodijo po odvezo!

— Kar sem rekel, je vse kaj drugega, je nadaljeval župnik.

— Kaj drugega? je vprašaje ponovil Martin.

Župnik je zopet sedel v naslanjač, ga zavrtel proti Martinu in vprašal:

— Martin vprašal sem te, ko si prišel, kje si bil včeraj. To ni bilo prav...

— Ne, gospod župnik, to ni bilo prav. Ako bi me ne bili vprašali, ne bi lagal!

— Čakaj, Martin! se je izognil župnik Martinovemu očitku, ki ga je bil razumel že preje, moral bi te vprašati pravilno, kje si bil predvčerajšnjim, na Gospodov dan, ko si se jutraj izpovedal in prejel sv. obhajilo?

Sedaj je bilo Martinu vse jasno. Že v zakristiji je pomislil na to. Kako in

sploh mogel dvomiti? Župnik sam se je izdal. Saj je vendar rekel, da je edini v fari s takim grehom! In da ni mislil na laž, je povedal sam. Torej? In vendar! Kaj pa če ni zvedel pri spovedi? Vsaj vendar ne hodijo vsi k župniku! In marsikdo vobče ne. Župnik sam je na prižnici govoril o tem. Mogoče pa je zvedel kar tako na cesti? Toda kako? Ali ni že dovolj razmišljal o tem? Saj ga ni videla nobena ženska. In moški? Kje je moški, ki bi raznašal take stvari? Torej je samo ona! Edinole ona! Ni mislil slabo o njej, samo zakaj je to storila?

— Kje sem bil v nedeljo? je odgovoril in umolknil.

— Ni treba, da mi poveš. Nisem te vprašal. Samo omenil sem. Zato, da me razumeš, je govoril mirno župnik.

— V krčmi sem bil. Samo zvečer. Dopoldne že dolgo ne hodim več. Ob nedeljah namreč. Odkar ste mi rekli. Čez teden pa itak delam, dopoldne in popoldne.

— Rekel sem, da ne maram slišati. Sicer pa ni greh iti v krčmo, da se človek okreпча in poživi. Greh je, piti preveč in slaba družba.

— Nikoli se nisem še napil, gospod župnik, in tudi v slabo družbo ne zahajam. Vedno sem sam.

Za Martinovim hrbtom so se odprla vrata na stečaj. Na prag je stopila kuharica, brez predpasnika in brez pokričala.

— Kosilo je na mizi! je velela in zaloputnila vrata.

— Sam? In v slabo družbo ne zahajaš?

— Tako je, gospod župnik.

— Hm, hm...

— Gospod župnik, verujte mi, da je tako!

— No, kaj pa misliš ti, kaj je slaba družba?

Martinu se je zasmejala srce ob misli na Lizo. Zavrtel je klobuk med prsti in dejal:

— Kakor ste nas učili, gospod župnik. Slaba družba so pijanci, kvartopirci, potepuhi in vsi drugi zločinci. Tudi ženske so slaba družba, če so pokvarjene, ste rekli.

— In ti praviš da si bil sam? ga je ostro ogledal župnik.

— Sam sem prišel in sam sem odšel.

— Vidiš, Martin, rekel sem ti, da mi ne pripoveduješ o tem. Vedej sem, da ne boš povedal po pravici.

— Po pravici gospod župnik, saj lahko vprašate je zatrnil Martin.

Župnik je ponovno vstal in pogledal po strani Martina, ki je stal mirno sredi sobe.

— Ali bo kaj, ali nič? je vprašal jezni glas kuharice pred vrati.

— Takoj, kar pripravi!

— Kdaj je že pripravljeno!

— Tako takoj!

Župnik je vzel z mize brevir in rekel:

— Martin, ali si tako hitro pozabil, kar si trdi? Rekel si, da nisi nikoli lagal, no, pustimo to... in da ne boš nikoli, Da ne boš!

— Saj ne lažem. Kar sem rekel, je čisto res. Popolnoma sam sem bil v krčmi.

— In kaj si še rekel? Tisto o slabi družbi?

— Nikoli ne grem v slabo družbo.

— Tudi ženske so slaba družba, si rekel, če so pokvarjene...

— Da, gospod župnik. Tako ste nas vi učili. Jaz sam ne vem tega, jih ne poznam.

Zopet so se odprla vrata.

— Kosilo bo mrzlo! Ali naj pospravim?

— Takoj pridem!

— Takoj takoj, je ponovila kuharica z zasmehljivim glasom in močno zaloputnila vrata.

Župnik je listal po brevirju:

— Da, če so pokvarjene. To je tisto, Martin!

— Vse menda niso pokvarjene, je ušlo Martinu, ko se je spomnil svoje Lize.

— Aha! Ali ti nisem že rekel, da nočem slišati?

Martin se je popraskal za ušesom in dejal:

— Moram vam povedati, gospod župnik, da ne boste mislili slabo. Zato sem tudi prišel.

— Že dobro, Martin. Zdi se mi, da te Bog še ni zanestil. Pridi po kosilo, pa se bova pomenila.

Ko je župnik odprl vrata, je smuknilo mimo črno krilo in izginilo v kuhinjo.

★

Hlapec in dekla sta že davno odložila žlice, ko je stopil Martin Brbek v

kamro za posle, kjer je običajno obedoval.

Kaj neki bo še povedal župnik, je premišljeval, in vse, kar je slišal, se mu je zdejo tako čudno in tako neverjetno, da je skoraj pozabil na župnikovo pret-njo, ki jo je bil slišal davi v veži. In vendar župnik še ni povedal vsega. Poglavitno šele pride, si je mislil. Kaj naj pomenijo njegove besede, da se bosta pomenila, drugega kakor da bo župnik govoril še nadalje o njegovem grehu? Ali je mar greh ljubiti in biti ljubljen? Ne, ljubezen ni greh! si je zatrjeval in prijetna misel na Lizo je nenadoma pregnala njegovo skrb.

— Bog daj! je pozdravil ko navadno hlapca Petra in deklo Nežo, ki sta sedela na klopi ob peči.

— Bog daj, pravim, je ponovil, misleč, da dremljeta.

— Bog daj, je spregovorila leno Neža, ne da bi se premaknila in odprla oči.

— Pust dan je. In po snegu diši, je rekel Martin in sedel za nepogrnjeno mizo.

— Kaj, ali zame ni nič? je vprašal, ko je videl da je skleda prazna.

— Nič, kakor vidš, je odgovorila Neža zadirkljivo.

— Malo bi pa že lahko počakala, je mirno pripomnil Martin in pogledal na peč, kamor so običajno postavljali jed za zamudnike in le pristavil:

— Saj menda nista pojedla vsega!

— Vse! je rekla Neža in sunila z ного Petra.

— Bog pomagaj! se je potolažil Martin.

— Tebi pa, tebi! se je oglasil Peter in pričel vleči že izkajeno pipo.

Martin ni takoj razumel, kaj misli Peter:

— Kaj praviš, Peter?

— Da pustiš Boga lepo v miru, sem rekel.

— Kaj ti je, Peter?

— Ne imenuj po nemarnem božjega imena! je odgovorila Neža in pomežiknila Petru.

— Jaz? Kaj sem pa rekel? se je začudil Martin.

— Ti, ti! ga je zavrnil Peter in vlekel pipo.

— Se prekrižal se ni, pa je že prijel za žlico, se je zgražala Neža.

— Kaj bi se križal, ko pa...

— Peter, ali si slišal? Kaj bi se križal, je rekel! ga je prehitela Neža in se obrnila k Petru.

— Slišal, slišal!

Martin je spustil desnico na mizo in rekel:

— Kdo pa se križa...

— Jezus, Marija! Ali ga slišiš, Peter?

— Kdo pa se križa, je nadaljeval Martin, pred prazno skledo?

— Martin, je vstal Peter, Martin!

— Mar ni res? Moji in križa se človek pred jedjo in po jedi, če pa nič nima, mu vse skupaj nič ne pomaga.

— Jezus, Marija in sv. Jožef! Vero je izgubil! se je prekrižala Neža.

— Martin, tako pa ne boš govoril, je stopil predenj Peter.

— Kaj pa sem rekel slabega? je mirno odvrnil Martin in vstal od mize.

— Pusti ga, Peter, saj vidiš, da je izgubljen, je tarnala Neža in srepro gledala na Martina, ki je stal pred Petrom kakor otrok pred učiteljem.

— Saj grem, je rekel Martin in prijel za klobuk, ki ga je bil pri vstopu položil na stol poleg sebe.

— Nkamor ne boš hodil! je povzdignil glas Peter in vtaknil pipo v hlačni žep.

— Pusti ga, Peter, je silila Neža, saj vidiš, da je izgubljen.

— Jaz grem! se je ojunčil Martin in stopil proti vratom.

V tem trenutku se je prikazala med vrati župnikova kuharica.

— Kdo pa razsaja? je vprašala z zapovedujočim glasom in se prezirljivo odmaknila, ko je zagledala Martina.

— Vero je izgubil! je kazala s prstom Neža na Martina, ki je stal s klo-

bukom na glavi pred vrati, pripravljen na odhod.

— Kaj pa je naredil? je vprašala kuharica.

— Naredil še ni nič, je odgovoril Peter, dosti mu pa ne manjka.

— Preklinjal je in se norčeval iz križa! je vpila Neža s sklenjenima rokama.

— Bog se usmili, ali je res, kar pravite? je sklenila roki tudi kuharica.

— Kdo pa se križa, je rekel... Kar strah me je, se je prekrižala Neža.

— Sram vas bodi! je zalučal Martin in jih pogledal po vrsti.

— Preklinjal ni, dosti pa ni manjkalo, je rekel Peter.

— Kaj pa je rekel? je vprašala kuharica.

— Saj sem povedala, da je zaničeval vero, je odgovorila Neža in sunila s komolcem Petra, ki je nepretrgoma sukal pipo v žepu.

— Ali je res, Peter?

— Dosti ni manjkalo, je ponovil Peter in stopil v stran.

— Kaj pa je to vpitje? se je oglasil župnikov bas v veži.

— Križ božji, je vzdihnila Neža

— Gospod župnik, gospod župnik! je zaklicala kuharica in mu šla nasproti.

— Saj sem vam rekla, Boga je zatajil!

Rdeč v lica in z debelo smotko v ustih je stopil župnik počasi v kamro.

— Kaj se je zgodilo? je vprašal ležno in prešinitil z zaspanimi očmi Martina, ki je potegnil klobuk z glave in mu mirno gledal naravnost v oči.

— Vero je izgubil, se je oglasila Neža za Petrovim hrbtom.

— Iz križa se je norčeval in Boga je zatajil, je govorila kuharica za župnikovim hrbtom.

— Slabo je govoril, je pritrdil Peter.

Župnik je vzel iz ust smotko, globoko zadihal in obrnjen proti Martinu vprašal:

— Kaj praviš, Martin?

Vsi so zijali vanj in z odprtimi ustmi pričakovali njegove besede.

Martin se je vzravnal, ošinil vse po vrsti in spregovoril:

— Bog je velik in ni ga nad Njim. Blagor jim, ki trpe krivico v njegovem imenu...

Tožniki so se spogledali in močali.

Martin pa je govoril dalje:

— Tako stoji zapisano v svetem pi-smu, jaz pa pravim: Gorje jim, ki trpe krivico v božjem imenu...

Župnik je strmel z namršenimi obrvmi in z nagubanim širokim čelom.

— Znorel je, je zašepetala Neža in se še bolj skrila za Petrom, ki je za-čuden gledal v Martina.

— Meša se mu, si je mislil župnik in molčal.

— Ali slišite, gospod župnik? se je oglasila kuharica in tlesnila z rokama.

— Vero je izgubil bogokletneži! je pristavila in glasno vzdihnila.

Počasi in dostojanstveno je stopil župnik prav pred Martina, ga prijel za roko in mu ukazal:

— Pojdi!

In počasi kakor v sodni dvorani jet-nik pred paznikom je stopal Martin mimo svojih tožnikov pred župnikom, ki je vzravnan in trdih korakov sledil njegovim odločnim stopinjam...

Večno prenavljanje vsemirja

Leta, desetletja, nemara že desetti-sočletja se zvezdnato nebo nenehoma vrti okrog naše zemlje. Zvezde vzhajajo in zahajajo, dan za dnem, ne da bi se količkaj izpremenilo v njihovein enakomernem teku. Toda zgodi se, da se o mraku, ko zamigljajo na nebu prve zvezde, iz njih srede nenadoma izmota majcena svetla lisa, ki se naglo večja in postaja čedalje svetlejša.

Tako začinja svoj članek W. J. L. Uyt-en, profesor na observatoriju har-vardske univerze.

V svojem skromnem observatoriju ždi kakor po navadi astronom-amater, ki se ukvarja z zvezdoslovjem iz голе ljubezni do zvezd. Skozi daljnogled ugleda iznenada zvezdico, ki je še ni-koli ni opazil in ki tudi ni zarisana ni-kjer, v nobenem zvezdarskem atlantu. Na nebu je vstala nova zvezda. Sreč-ni odkritelj pohiti nemudoma na brzo-javni urad, da obvesti o svojem od-kritju najbližji observatorij, da opiše lego nove zvezde in naznači njeno svetlost.

Komaj je minilo nekaj ur, je brzojav-ka že preromala ves svet. Že se začno vrteti kolesja in pločnice velikanskih observatorijev. Učenjaki prekinejo obi-čajna opazovanja in namerjajo ogrom-ne cevi teleskopov na novo zvezdo. Začno jo vsestransko in natanko opa-zovati, vsak porast njene svetlosti se fotografira. Na pomoč mora tudi spek-troskop, da se iz soja zvezde dožene njena kemična sestava. Toda tedva je minil dan, je zvezda dosegla največji blesk in jela zopet bledeti. Drugo noč se vidi samo še kot svetla točka, ki v veličastju ugaša na nočnem nebu, dok-ler slednjič ne utone v temo.

Zakaj nove zvezde tolikanj za-nimajo astronome

Rojstvo nove zvezde je največji mi-sterij astronomije, a žal je najvažnejša faza njenega rojstva — nenadno in naglo naraščanje njenega bleska — — silno kratka. Misterij se odigra v nekaj kratkih urah in je malokdaj na-nese srečno naključje, da uspe kakšni zvezdarni ujeti ves pojav na fotografsko ploščo. Navadno zapazijo novo zvezdo šele tedaj, ko je najzanimivejši štadij njenega nastanka že zdavnaj minil.

Kako prav za prav nastane nova zvezda, ne vemo ničesar natančnega. Lovimo se za hipoteze, ki nam pa ko-maj nudijo zasilno sliko o veličastni prirodni drami, ki se odigrava na ne-besni pozornici.

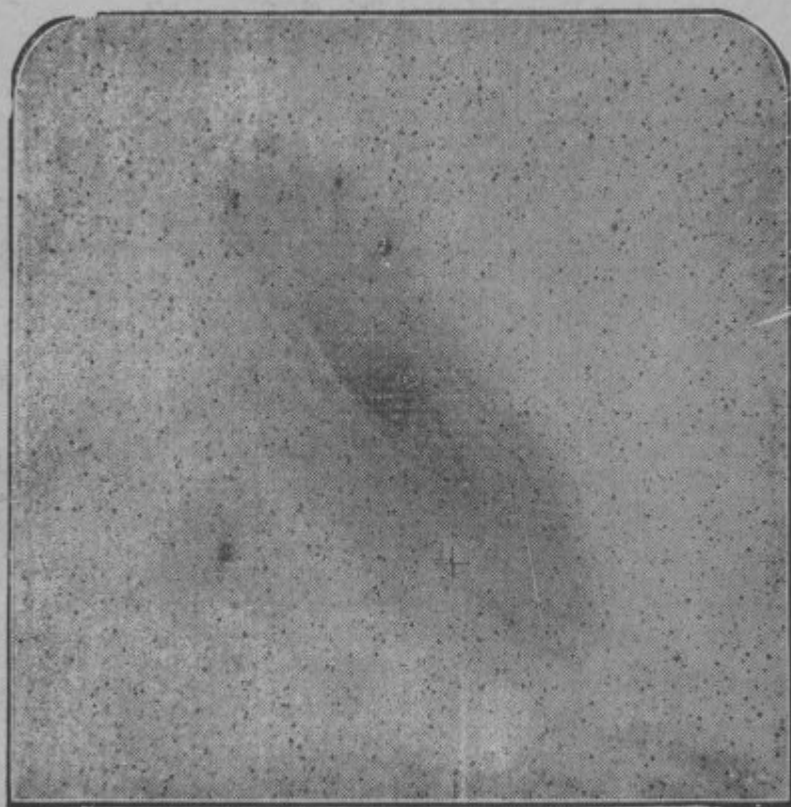
Če govorimo o rojstvu zvezd, ne mislimo, da je zvezda mahoma nastala iz nič in da je prej ni bilo. Z rojstvom mislimo samo na nenadno oživetje prej mrtvega nebesnega telesa, ki je brez lastne svetlobe in ki plava nalik mrtvi gmoti po svetovnem prostoru, dokler je neke nam še neznane sile ne začno razkrajati.

Najbrže se razkroj začne v notranj-ščini zvezde, kjer nenehoma vro ža-reči plini, ne da bi na zemlji o tem kaj opazili. Tudi ne slišimo ničesar, zakaj v vsemirju je večni molk. Medtem pa razkrajanje vse bolj napredaje. Plini pritiskajo s čedalje večjo silo na trdno skorjo, ki jih obdaja. Tedajci na se v vsemirju, brez sleherne naznačke, od-igra silen prizor. Buknila je strašna eksplozija, ki pa je ni slišati, zakaj

brezzračno vsemirje ne prevaja zvoka, pa naj bi bil še tako močan.

Eksplzija se širi z neverjetno brzino. V mogočnih zubljih kipe ognjeni plini iz notranjščine in nebesno telo se začne z brzino kakih dve sto km na uro raztezati na vse strani. Včasih se primeri, da se v enem dnevu premer nove zvezde potisočeri in da postane njena svetloba milijonkrat jačja. Če je bila poprej neznatna pritlikavka med zvezdami, se šteje zdaj med aristokratske

mezni drobci, ki so se pri glavni eksploziji razleteli daleč po svetovnem prostoru, ki ga sedaj oblivajo s svojo svetlobo. Vidi se, kakor da bi se zvezda ne mogla ločiti od svojega kratkotrajnega sijaja, ki ga skuša podaljšati s temi žarečimi razbitinami. Toda ves odpor ji ne more pomagati, ker je v nasprotju z zakoni prirode. Nemara ohrani malo bleska še nekaj mesecev, časih celo nekaj let. Naposled pa se vselej povrne nazaj v prvotno stanje,

Velika spiralna megla Andromede po fotografiji dr. I. Roberta

velikanke. Če pa je že bila velika, prekorači po eksploziji vse mere in zatemni s svojim bleskom sosede, da nima tekmeča na nočnem nebu. Toda njene-mu sijaju je usojena le kratka doba: nekaj ur ali kvečjemu en dan. In kaj pomeni en dan v življenju zvezd, katerih starost štejeemo na kvadrilijone let? V vsemirju pomeni en samcat trenutek in ko je minil, jame zvezda že zopet bledeti. Toda medtem ko ugaša, jamejo kar po vrsti eksplodirati posa-

v «status quo ante» in nam izgine izpred oči.

Kitajska poročila o novih zvezdah

Kakor o marsikaterih drugih redkih nebesnih pojavih imamo tudi o nastanku novih zvezd — astronomi jih imenujejo «Novae» — prva poročila od Kitajcev. A žal so njih poročila sila netočna. Prevedena y naše moderno iz-

ražanje, bi se glasila nekako takole; «Tri dni po prvi polni luni za žetvijo se je v bližini levega očesa škorpiona pojavila nova zvezda, svetlosti Venera.» In podobno.

Prvi, ki je sistematično opazoval Nove, je bil znameniti danski astronom Tycho de Brahe, ki je neki novi zvezdi dal tudi svoje ime. Ko jo je nekoč nenadoma uzrl na nebu, ni mogel verjeti svojim očem. Sklcal je vso služn. ad, da bi ime zadosti svedokov za nenavadno odkritje. Brahejeva Nova se je nekaj časa bleščala kakor Venera in je bila vidna ob belem dnevu. Za svojega največjega sijaja je bila pet in dvajsetkrat svetlejša od S. rija. Če bi jo pa danes iskal na nebu, tam, kjer je sijala nekdanj, bi skozi teleskop uzrl same zvezde dvanajstega reda, ki bi morale biti vsaj tristokrat svetlejše, da bi bile vidne s prostim očesom. In še tedaj bi ne vedeli zanesljivo, da je med njimi tudi nekdanja Nova, ki je morda že tako obledela, da je niti najfinejši aparati ne morejo več registrirati. Dognano je le toliko, da je mogla zvezda do danes ohraniti kvečjemu petmilijonski del začetne svetlosti.

Med druge znamenite Nove štejemo tudi Keplerjevo zvezdo, ki je zasijala l. 1904. v ozvezdju Ophichusa, in ono, ki se je l. 1901. pojavila v ozvezdju Perzeja. Le-to kot na Angleškem neko noč fotografirali kot zvezdo dvanajstega reda, dočim se je že naslednji večer pomaknila med prvoredne zvezde s 25 tisočkrat večjo svetlostjo.

Najznamenitejša nova zvezda

Proti koncu svetovne vojne, 8. junija 1918. se je prikazala na nebu nova zvezda, ki so jo krstili za «Nova Aquilae št. 3». Odkrili so jo istočasno z več opazovališč, od koder so nemudoma obvestili observatorij harvardske univerze. V Harvardu so na podlagi fotografskih posnetkov dognali, da je bila nova zvezda še pred dvema dnevnoma neznatna zvezdica enajstega reda, ki dotlej ni kazala ničesar nenavadnega. Srečno naključje je hotelo, da so ozvezdje, kjer so jo pozneje odkrili, fotografirali tudi prejšnji dan, t. j. 7. junija, in pokazalo se je, da je bila Nova ta dan že zvezdica sedmega reda. Ko se je drugi dan na Japonskem znočilo, je zvezda dosegla četrto velikost in jo je bilo že moči opazovati s prostim oče-

som. Ko je nastopila noč v Indiji, so jo tamkaj fotografirali kot zvezdo drugega reda. Nu, ko je naposled sonce zašlo tudi nad Evropo, je bila Nova že tako svetla, da se je prva prikazala v somraku, a ko se je stemnilo nad Harvardom, je bila Nova najsvetlejša zvezda na nebu. Vzlic temu, da je drugi dan že nekoliko obledela — nad Chicagom se je videla podobna Siriju —, so jo vendarle še vse leto opazovali s prostim očesom. Zdaj, po desetih letih, jo štejemo še zmerom med zvezde desetega reda.

Novih svetlih zvezd je malo

Jasno b'leščeče Nove so razmeroma redek pojav. Odkar je jel observatorij harvardske univerze sistematično opazovati nebesni svod s teleskopi za fotografiranje, dokaj često odkrije, kako novo zvezdo. Naivečkrat pa najdejo «stare Nove», to so zvezde, ki so dosegle višek razvoja pred mnogimi leti, ki pa so med tem zopet obledele, a so jih šele zdaj odkrili. Za eno teh zvezd, ki so jo zapazili pred dvema letoma, so učenjaki izračunali, da je eksplodirala že leta 1897. Ko so pregledovali tega leta snete fotografske plošče raznih ozvezdij, so zadejali na sliko neke nenavadno svetle zvezde, ki pa je na poznejših ploščah ni bilo videti. Preiskali so vse fotografske posnetke, kar jih je imel observatorij — nekakšen «zločinski album», v katerém vsaka zvezda ostavi svoji «odtisek» — in so dognali, da imajo opravka z Novo, ki si je po katastrofi še nenavadno dolgo ohranila svoj soj.

Pred nekaj meseci se je zgodilo nekaj sličnega. Na južnem nebu, čigar zvezde se pri nas ne vidijo, so bili zapazili dremotno zvezdico dvanajstega reda, ki se je skrivala v veliki kozmični megli, oddaljeni od zemlje svojih sto tisoč svetlobnih let. Megla je zvezdo tako zastirala, da se je svetila skozi njo kot zvezda sedemnaestega reda. Pred dobrima dvema letoma pa se je nenadoma jela večati. Žal je bilo baš tedaj oblačno in je ni bilo moči opazovati. Zato ne vemo, kdaj je zvezda dosegla maksimalno svetlost. Nu vseeno so znali izračunati, da se je rodila vsaj pred sto tisoč leti, zakaj toliko časa so svetlobni žarki potrebovali, da so premerili razdaljo, ki deli našo zemljo od nje. Sto tisoč svetlobnih let je velikanska oddaljenost. Če bi jo preračunali v

kilometre, bi dobiš število, ki presega vse meje naše predstavotvnosti.

Nova, ki je bila milijonkrat večja od solnca

V maju 1925. se je na južni nebesni poluti pojavila Nova, ki je tako počasi pridobivala na svetlosti, da so z ahkoto zasledovali ves njen razvoj. Dognanja, ki so jih astronomi zbrali v tej dobi, so nenavadno zanimiva. Pred letom 1926. se je Nova skozi teleskope videla kot zvezdica trinajstega reda; njeno oddaljenost od zemlje so preračunali na sedem sto svetlobnih let. Zvezda je bila precej manjša od solnca; imela je v premeru kakih 200.000 kilometrov. Tudi njena temperatura je bila nekoliko nižja od solnčne. Videla se je po vsem normalna, dokler se ni začela maja 1925. nenadoma in silno naglo večati. Do 25. maja je zrasel njen premer na 140 milijonov km in 6. junija je bila Nova 10.000 krat svetlejša od solnca, čeprav je iz velikanske daljave blestela samo kot navadna zvezda prvega reda, ki sije tisoč milijonkrat slabše od solnca. Ta zvezda, ki je bila prvotno manjša od solnca, se je tedaj v nekaj tednih razvila v nebesno telo devedesetkratnega solnčnega premera; njena prostornina je torej narasla malone na milijon solnc. Ko so računali še naprej, so našli, da je Nova naraščala v vseh smereh s hitrostjo 40 km na uro. Pa to je še pohleven primer. Znanе so nekatere Nove, ki so v nastajanju bljuvale v vsemirje ognjene pline s hitrostjo več ko tisoč km na sekundo. Tedaj je le naravno, če ta pojav primerjamo z eksplozijo, ki si strašnejše načini moči misliti.

Te zvezdne eksplozije pa so zanimive tudi še z druge strani. Doznali so namreč da izžarja časih ena sama Nova toliko svetlobe kot «vse vsemirje zvezd». Znamenita nova zvezda iz leta 1895, ki se je pojavila v kozmični megli Andromedi oddaljeni od zemlje milijon svetlobnih let, se je videla samo kot zvezda sedmega reda. Izračunali na so, da je morala v resnici žareti stotilijonkrat svetleje od solnca. Čeotna kozmična megla pa daje domala tisoč milijonkratno solnčno svetobo.

Kaj nastane po eksploziji

Eksplozije novih zvezd in njih posledice privedejo včasih astronome do ja-

ko zanimivih zaključkov. Ko je leta 1901. eksplodirala nova Persei, se je jela z neverjetno naglico razblinjati v astraino meglo ki je zavzemala čimdalje večje dimenzije. Raztezala se je s fantastično brzino, ki je dotlej še nikjer niso opazovali. Astronomu se je zdejo neverjetno da bi mogla materija doseči tolikšno brzino. To je nekega astronoma privedlo na genjalno domnevo, da se nemara megla sama sploh ne razteza marveč da je bila tam že od nekdaj v vsej svoji razsežnosti, samo da ni bila vidna v temi. Ko pa je v njeni sredini eksplodirala Nova, to je obsijala s svojo svetobo. Toda ne vse hkrati, marveč poagoma zakaj tudi svetloba potrebuje za razširjenje nekaj časa, zaradi česar se je videlo kakor da bi se raztezala megla, dočim se je samo postopoma osvetlevala.

Novе se pojavljajo razmeroma pogosto, toda astronomski aparati so preveč nepopolni da bi jih morli vse registrirati. Vzlic temu pa odkrijejo vsaj po eno na leto. Med njimi so seveda same velike in bleščede zvezde številno manjših pa lahko samo cenimo. Astronomi so izračunali, da se je od rojstva naše zemlje — če cenimo njeno starost vsaj na pet milijonov let — pa do danes pojavilo na nebu nič manj ko pet sto milijonov novih zvezd. To pomeni, da je v tej dobi, ki je za kozmične prilike noizmerno kratka, skoro en odstotek vseh zvezd prebil eksplozijo.

Nekateri učenjaki menijo da so Nove posebne vrste zvezd, ki hodo na veke ohranile svoji značaj. Drugi na a teh je večina sodijo da je to poseben štadij nekakšna bojezen ki jo preživi vsaka zvezda in ki se nenestano ponavlja; nekakšno večno prenavljanje vsemirja, ki ga vladajo zakoni katerih zamotanosti človeški razum še ni doumel.

.....

«Vsak narod ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil kar je bil kdaj pridobil dražocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z vsem svojim ubogim telesom, z vso svojo čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v nredsmrtni bridkosti čutil in mislil...»

Ivan Cankar: Podobe iz sanj.

Prof. Fr. M.

Koristi in praktičnost mednarodnega jezika

Koristi mednarodnega jezika so izredno velike. Koliko osebja, denarja, časa in dela, telesnega in duševnega, oi bilo prihranjenega, ako bi se vršili vsi mednarodni posli le v enem skupnem jeziku! Čas je prinesel in pokazal to najvažnejšo, najpraktičnejšo potrebo, ki je dolgo čakala uspešne rešitve. Najbližja bodočnost pa se bo odločno poslužila prepotrebne mednarodnega občevalnega sredstva. To zahteva duh moderne dobe, ki se sproti prehitveva z izumi ter se hoče razbremeniti in otresti vsega nepotrebne delu.

Velike mednarodne združitve, družbe in podjetja že močno občutijo naraščajočo preobremenitev dela v mednarodni korespondenci. Tako je na primer v tajništvu «Društva narodov» zaposlenih 43 uradnikov le za prevajanje dopisov in govorov na oba službene jezika (francoski in angleški) Vse to otežkočeno poslovanje bi se moglo potom skupnega mednarodnega jezika neprimerno olajšati.

Kultura današnje dobe, dobiva vedno bolj mednarodno lice; zato bi ji mednarodni jezik mnogo koristil; saj ima namen služiti narodom sveta v obče svrhe. Tak pomožni jezik ne bi škodoval narodom, temveč bi jim nudil popolno jamstvo za obstoj in trdno oporo v njihovem nadaljnjem razvoju.

Brez narodnih jezikov mednarodni vobče ne bi imel ne veljave ne ekzistenčne možnosti, ker je le nanje navezan. Njega problem obstoji v tem, da posreduje med narodi kot nevtralnno, nadplemensko, nadpolitično in nadversko občilo. Kjer izgubijo narodni jeziki svoje območje, tam bi tvoril mednarodni jezik neko meddržavno in mednarodno vez. Poleg materinskega jezika naj bi vsak govoril še mednarodnega, s katerim bi se mogel neposredno sporazumeti z vsemi narodi.

Za tem stremi velika ideja o svetovnem bratstvu narodov, ideja o miru in ljubezni med njimi, ideja o skupnem mednarodnem občilu, ki bi združeval človeštvo vsaj po jeziku.

Ali je mogoče oživitvoriti idejo mednarodnega jezika? Ako smo prišli do zaključka, da je mednarodni jezik

potreben in koristen, nujno sledi iz tega, da se mora ta ideja tudi v praksi izvajati, ako je vobče mogoč mednarodni jezik. Ideja, ki služi interesom človeštva, popolnoma odgovarja duhu našega časa.

Skeptiki ne verujejo v bodočnost mednarodnega jezika, češ da nima preteklosti, zato še manj bodočnosti. Toda mednarodni jezik ni utopijal Zgodovina velikih človeških izumov in novih pokretov pokazuje, da so vse ideje naletele na najhujši odpor pri ljudeh, ki niso utegnili pregledati njih daleko sežnosti in oceniti njih pomena. To potrjuje nastop krščanstva, to so doživeli vsi novi pojavi na polju filozofije, znanosti, sociologije itd. Življenje slavnih mož izpričuje, na kak odpor naletijo nove ideje. Bili so Kolumb, Kopernik, Stephenson in drugi, ki so pretrpeli mnogo duševnih borb za izvedbo svojih načrtov. Baš ta previdnost, nezaupljivost in odpor proti novotarijam pa so potrebni, da najde nova ideja po trdih izkušnjah neomajno oporo na trdnih tleh.

Stephensonov načrt o upeljavi železnici se je zdel tedanjemu svetu skrajno fantastičen. Vsi so se mu z vso silo uprli, češ da praktično ni izvedljiv. Danes pa se čudimo nerazumljivi kratkovidnosti tedanje dobe.

Očitek, da mednarodni jezik nima preteklosti, je istotako nesmiseln, kakor bi bilo le malo logike v besedah, da radio nima preteklosti, zato tudi ne bodočnosti! Vsak nov pojav mora najprej pokazati in uveljaviti svojo sposobnost in od tedaj mu poteka njega preteklost.

Sicer pa ideja o mednarodnem jeziku ni nova, ker sega v davno minule čase. Ako se do nastopa esperanta ni mogla oživitvoriti, na priča o njeni potrebnosti dolga doba najrazličnejših poizkusov. Danes je njeno uresničenje zajamčeno. Esperanto ima največ nade na popoln uspeh, saj služi le koristim in praktičnim potrebam človeštva. Uveljavil se je povsod z neomahljivo sigurnostjo, z neporušljivo silo delotvornosti in neoporečne sposobnosti.

Kljub temu trdijo nekateri nasprotniki, da esperanto kot mednarodni jezik nima ekzistenčne možnosti. Z ne-

ko prepričano sigurnostjo ugotavljajo, da je jezik proizvod fizioloških svojstev govornih organov, da je njegov razvoj odvisen od podnebja, križanja ras itd. Toda vsi ti razlogi so brez temeljne podlage. Ako bi na primer presneli normalno slovensko dete na Japonsko, bi se gotovo moglo prav tako gladko naučiti dotičnega jezika kakor vsako tamošnje dete. V obratnem primeru bi utegnil tudi Japonec dobro govoriti slovenščino.

Esperanto nima namena služiti morada kot materin jezik celemu narodu, on je ustvarjen le iz praktičnega razloga, da nadomesti v mednarodnem občevanju vse živeče jezike kulturnih narodov kot popolnoma nevtralnno občilo in neprimerno lažje od vseh ostalih. Esperanto kot lahko priučljiv in izgovorljiv jezik proži roko vsem onim, ki se le težko brezhibno nauče

tujega jezika, ker nimajo več dobrega spomina, ne potrpežljivosti, časa, sredstev itd.

Pri izbiri in učenju tujih jezikov gotovo nihče ne gleda na to, ali se njih izgovor prilaga konstituciji njegovih organov in ako se sklada z ustrojem lastnega jezika, temveč se jih loti le iz praktičnih nagibov, ker so mu pač potrebnil Isto velja tudi o mednarodnem jeziku.

Na številnih kongresih je že bila dokazana praktična sposobnost mednarodnega jezika, ki nadomesti na brzo roko in gladko vsak jezik najkulturenejših narodov. V medsebojnem občevanju se pokaže njegova presenetljiva lahkota v izražanju, s katero se more po preteku najkrajšega študija sporazumeti Evropec z Japoncem in Kitajcem, Američan z Afričanom kakor v lastnem jeziku!

Polet v neraziskano pokrajino

Sviciarski letalski častnik Filip Vacano, ki je v službi bolivijske armade, popisuje v tem sestavku zanimiv polet v Severni Čako, ki je še neraziskan.

Letos v marcu sem bil v svojstvu instruktora letalske šole v Boliviji pozvan k generalnemu štabu v La Paz. Javil sem se generalu Quirozu, ki mi je v kratkih besedah povedal, čemu sem bil klican. Vodja bolivijske armade je želel napraviti inspekcijski polet v Severni Čako. Ko sem to slišal, mi je bilo, kakor da sem tresčil na zemljo. Prav nič nisem dvomil, da pomeni želja poveljnika bolivijske armade zame ukaz. Tekom enega tedna sem imel poročati o pripravah za polet generalu samemu.

Prišel sem domov in sem razgrnil na tleh veliko karto generalnega štaba, nato pa sem vzel v roke merilo, svinčnik in papir in sem začel meriti in računati. Severni Čako je namreč eno izmed ozemelj na svetu, ki so še neraziskana. Njegova površina znaša 400 tisoč štirijaških kilometrov. Na severu mejijo na to ozemlje pragozdovi pokrajin Santa Cruz de la Sierra, na zapadu tvorijo mejo Kordiljere, na jugu reka Pilcomayo, na vzhodu pa mogočna reka Paragvaj. To obsežno ozemlje je popolnoma ravno in v času deževia, od decembra do aprila, se po-

grezne v globoka močvirja, dočim poleti zemlja poka od vročine in suše.

To zemljo pokrivajo mogočni košati, trnjevi gozdovi, tako gosti, da je v njih izginil že mnog raziskovalec, ki si je skozi nje utiral pot s sekiro. Niti do današnjega dne se ni posrečilo nobeni ekspediciji prodreti v srce te dežele. Le mali, ozki koščki teh krajev so se odprli človeški nogi, dočim prevladuje med ljudmi govorica, da žive v notranjosti dežele velika bjevita plemena Indijancev. Noben civiliziranec jih še ni videl. Žive pa baje v bližini oaz, ki jih skrbno čuvajo.

Za posest te dežele se že dolgo prepirata sosedni državi, Bolivija in Paragvaj. Po južnoameriških osvobodilnih vojnah v začetku 19. stoletja so dobili oblast nad deželo Bolivijci. Potem sta se spoprijeli Bolivija in Peru s Čile zaradi te dežele. Med konfliktom pa sta se urinili med zajedalce še Argentina in Paragvaj. Ker pa ni mogla ne ta ne ona država prodreti v notranjost dežele, sta se obe sosedni polagoma pomirili, ne da bi bil s tem še rešen konflikt.

Nad bolivijsko visoko planoto

V začetku aprila sem razložil šefu generalnega štaba svoj program. Pojasnil sem mu nevarnosti, katerim je izpostavljeno moje podjetje, on pa je izjavil, da mi zaupa in da bo letel z menoj. Pripomnil je še, da za slučaj neuspeha ne bova niti prva niti zadnja, ki bova izročila svoje življenje pragozdovom v Severnem Čaku.

V začetku junija so poslale etapne postaje sporočila, da so pripravljene na naš prihod. Zato smo določili za odhod dan 4. julija. To razdobje južnoameriške zime je za letalca najprijetnejše.

Naložili smo na letala vse potrebno. Vsak aeroplan se je moral preskrbeti nele z orodjem, ampak tudi z nadomestnimi deli, med drugim z motorji, propelerjem, kolesi in pnevmatikami.

Vsako letalo je vzelo tudi popolno opremo orožja in zdravil za dve osebi. Za deset dni provijanta in 20 litrov vode smo tudi morali vzeti s seboj. Računati smo namreč morali z dejstvom, da bomo po cele dneve leteli nad čisto neznanimi kraji, kjer ne bo žive duše niti žive vode. Jaz sem se poleg vsega tega preskrbel še z dvema fotografskima aparatoma in z 800 m filma.

Pred menoj je letel pilot Lemaitre, ki je vzel s seboj tudi generala. Dve uri po njegovem startu sem se dvignil še jaz. V ravni črti sem vzel smer naravnost proti Oruru. Srečal sem na poti par neviht, skozi katere sem se srečno prebil. Deževnica je poplaknila krila aeroplana in tako umit sem se kmalu dvignil v višine bolivijskega solca.

Pod menoj se je razprostirala nad 100.000 štirijaških kilometrov razsežna na bolivijska visoka planota, katero so le na redkih mestih prekinjali planin-

ski vršaci. Ugledal sem s snegom pokrite Kordiljere, ki kipe 7000 m visoko proti nebu. Na zapadu pa so se nizale nekoliko bolj pritlikave Ande. V tej pokrajini ne raste nobeno drevo. Po dnevi je tako vroče, da zemlja poka, ponoči pa je strahovit mraz. Naselbine so silno razmetane in tonejo v rumeni barvi pokrajine. Samo Desaguadero, odtok iz jezera Titicaca, poživlja nekoliko pokrajino.

Uzrl sem Oruro, mesto s kvadratičnimi hišnimi bloki, slično vsem južnoameriškim mestom. Kraj leži na vznožju neke planine, ki ne štiti mesta le pred mrazom, ampak ga obenem tudi preživlja. Tu so velikanske podzemne zakladnice, ki dajejo srebro in kosit. Samo tem rudnikom se mora mesto zahvaliti za svoje življenje. Podnebje je prilično ostro.

V pusti okolici mesta leže velike dušne, s katerimi se poigrava veter. Po tem s odpre pogled na jezero Poopo. Njegovi bregovi se bliščijo od belkaste soli. Jezero je ogromno. Njegova površina znaša 2800 štirijaških kilometrov, vendar je kljub veliki razsežnosti zelo plitvo. Kolikor so se mogli dosej uveriti, znaša njegova največja globina tri metre. Med ločjem prestopa na tisoče flamingov, ki se vidijo iz letala kakor drobne pike.

Prišli smo do solin v Uyuniu, ki za vzemajo celih 10.000 štirijaških kilometrov prostora. Plast soli je tu debe-la do 8 metrov in milijoni ton tega naravnega zaklada se ne dajo ugotoviti. Površina solin je trda kakor cement in ravna kakor miza. In vendar je vse to naravno bogastvo neizrabljeno. Samo nekaj indijanskih družin izvaža vsako leto po nekaj ton snežnobe soli.

Na najjužnejši točki tega kraja stoji mestece Uyuni, ki je obenem središče mednarodne železniške zveze med Čile in Argentino. Ta kraj je zelo važno prometno izhodišče. Sploh treba poudariti, da služi Boliviji kot edina pot v svet železnica Avtomobilske ceste, ki z niji razpolaga dežela, so bolj postranskega pomena.

Po malem zavoju nad Uyunijem sem pristal blizu mesteca Lemaitre, ki je startal pred menoj. Je že naročil okrepčilo in vse kar je bilo potrebno za popravilo letal. Čakal nas je namreč nolet čez Kordiljere, zato smo morali vse naprave očistiti in jih skrbno pregledati.

Uyuni, ki ga imenujejo «Ledenco Bolivie» ima pač najneprijetnejšo in najostrejšo klimo v vsej južni Ameriki. Mestece je na vsch straneh izpostavljeno vetrovom. Podnevi že in pripeka neusmiljeno paleče solnce, ponoči pa pade temperatura na 25 do 30 stopinj pod ničlo.

Nad Kordiljerami

Prespali smo ledeno mrzlo noč in v zgodnjih jutranjih urah smo se dobro ogrnili z odejami in se zariili v kožuhe. Propelerji so se zavrteli in letala so se kmalu vzdignila.

Preletel sem Kordiljere že dvakrat, zato sem se postavil sedaj na čelo. Dvignili smo se 6000 m visoko. Zemljevidi ne vedo o teh krajih povedati čisto nič. To sem ugotovil že na svojem prvem poletu, zato sem se orijentiral samo po kompasu. Vreme je bilo jasno, samo na vzhodu se je dvigala plast oblakov. Ni trajalo dolgo, pa je bila planota že za nami. Pred nami so se vzpenjale Kordiljere, vse razdrpane in polne nepredov brez prostorčka, kjer bi lahko sedli na zemljo.

Bili smo nad najbogatejšimi podzemskimi zakladi Bolivije. Od ledene

piramide Choroquesa, ki štrli 5800 m visoko proti nebu, sem se obrnil proti vzhodu, k 5000 m visokemu vršacu Sama.

Nepravilne formacije Kordiljer prehajajo tu polagoma v markantne gorske vence, ki se vlečejo od severa proti jugu. Delijo jih ozke doline. Le posamič obriči, oko na zelenih travnikih, drugače so strmi hrbti planin pust in žolto pobarvani.

Še malo in že letimo nad mestecem Tarijo, ki leži sredi gorâ. Planine se tu znižajo, njih pobočja dobe zopet barvo. Naenkrat se izpremeni panorama. Mesto pustih rebri uzrem pod seboj kompakten gozd, ki pokriva čez in čez hribe in doline. Gore se ostro ločijo od ostalega terena. Zadnji venec teh 1500 m visokih vrhov se izteka v pogozdovano ravan. Pilcomayo se vije skozi to pokrajino kakor kača.

Že tisoč metrov nad zemljo nam udari v obraz strašni sonuh iz peči subtropske cone. Led, ki se je napravil na robu hladilnika, se je stalil in letalo je doseglo zemljo. Polet je srečno končan. Šef generalnega štaba se je izkrcal v Villamontessu.

Lesorezi v današnji številki so delo grafika E. Justina.

Znamenje sv. Trojice v Ljubljani

K današnji prilogi po fotografiji J. Ravnika

Predzadnji številki smo priložili sliko vodniaka pred magistratom v Ljubljani in v kratkem opisu (glej str. 669.) tudi omenili, da je morebiti prvo Rohbovo delo v Ljubljani kip sv. Trojice na znamenju, ki so ga lani prenesli z razcepa Dunajske in Gosposvetske ceste pred uršulinsko cerkev na Kongresni trg.

Potemtakem bi marsikdo mislil, da je to znamenje starejša kot vodniak in je Marijino znamenje na Šentjakobskem trgu, ker vemo, da je bilo narejeno po osnutkih našega slavnega zgodovinarja Valvasorja, najstarejši spomenik v Ljubljani. Sicer se je že pisalo tako in je splošno mnenje, pa vendar ni res. Oba največja ljubljanska znamenja sta v primerj z vodniakom mlada in nova, le skupina sv. Trojice in Marijin kip sta še prvotna.

Da pa ne bo krivice, moramo trditev vsaj toliko popraviti, da sta oba spomenika vsega spoštovanja vredna, ker sta bolj ali manj posneta po svojih prednikih. Oba nas spominjata hudih časov in strahu pred kugo.

Ker se homo z Marijinim znamenjem bavili ob drugi priliki, naj omenimo le toliko, da so prvo znamenje l. 1683. postavili pred vhodom v tedanjo jezuitsko cerkev sv. Jakoba kranjski deželni stanovci v zahvalo, ker so se dežele ognil Turki in kuga. Če prav so spomenik večkrat popravili, so ga l. 1844 morali podržeti. Le znameniti kip Brezmadežne so shranili v cerkev sv. Jakoba, kjer je ostal do l. 1870. ko so meščani znamenje zopet postavili. Razen kipa vrh stebra je s prvotnega znamenja le še plošča na vrhu stebra s kronogramom: DEI MATRI VIRGINI STATVS

CARNIOLIAE POS. EX VOTO. vse drugo je pa izdelala kamnoseška delavnica Ign. Tomanove vdove in vllila štiri kipe tvrdka Maler v Monakovem.

Na razpotju glavnih cest proti Dunaju in na Koroško je l. 1633. zgradil ljubljanski mestni magistrat gostilno, ali sosedje, pobožni »školcijati«, ki so imeli svoj samostan, poznejši špital, onkraj Dunajske ceste, kjer so danes Kmetska posojilnica in druge nove stavbe, niso trpeli bogokletnega razgrajanja pijanih voznikov, pa so kar kupili hrupno oštarijo in jo l. 1690. podrli. V zahvalo, da je bila Ljubljana rešena kuge, je l. 1693. dal bosonogim menihom deželni maršal Herbart grof Turjaški 500 gld., naj postavijo znamenje v čast sv. Trojici. Mesto je rado dalo dovoljenje in res so diskalceati še istega leta postavili leseno soho na lesenem stebriu, svet je pa ostal mestna last.

Leseno znamenje na »Ajdovščini«, kakor so nekdaj rekli prostoru na razpotju, pa je naglo strahnelo in pobožna Herbartova vdova Marija Konstancija roj. grofica Trautmannsdorf je l. 1721. naročila znamenitemu domačemu kiparju Luki Misleju novo kameno znamenje z visokim stebrom. Umetniku je za delo plačala 1000 gld. in 200 mernikov žita ter dala tudi ves les za oder, vendar so pa morali dodati tudi bosonogi avguštinci še 400 gld.

Znamenje je bilo ogromnih stroškov vredno in tudi veličastno. Skupina sv. Trojice, ki krona Marijo Devico, je iz poliranega belega genovskega marmorja, sv. Duhi je bil pa iz bakra in v ognju posrebren. Steber iz črnega marmorja s kapitelom iz belega genovskega marmorja je stal sredi 4 piramid iz rdečega marmorja na podstavku iz belega marmorja. 3 stopnice so bile črne, ograja pa taka, kakor okrog Marijinega znamenja pred sv. Jakobom. Na 4

malih in 12 velikih marmornatih ploščah so bili grbi Turjaških in Trautmannsdorfov z napisi v čast sv. Trojici in darovalki ter z različnimi kronogrami o postavitvi spomenika.

Ko je cesar Jožef II. l. 1784. odpravil diskalceatski samostan ter 1786. napravil iz njega bolnico, ki jo je izročil usmiljenim bratom, je bilo znamenje brez varstva in oskrbnika. Zato sta se za spomenik zavzela Jakob Sever, iz Tavčarjevega romana »Izza kongresa« znanj gostilničar Piškot pri »Krajcbitu«, in njegova petična soseda Lenka Smoljetova, mati Prešernovega prijatelja Andreja in gospodinja pri »Figovcu«.

Sosedje so vestno prižigali večno luč na znamenju in pobirali olje za luč od pobožnih Ljubličanov, ali popravljali pa spomenik niso, tako da je l. 1841. začel razpadati in so ga mislili prenesti na Marijin trg, ko so meščani zbrali za popravilo 813 gld. 30 kr. Pogodili so se s kamnosekom Ignacijem Tomanom, da je za 1050 gld. l. 1843 postavil vse znamenje razen skupine vrh stebra na novo iz rdečega marmorja z Lesnega brda. Pater Kalist Omejc, frančiškanski župnik, je z veliko slovestnostjo blagoslovil predelano znamenje, ki je dobilo nov kronostihon:

TrlaDIS sanCtae
VirglnisqVe plae In honoreM
CIVES ConstrVXerVnt.

Znamenje je stalo le dobrega pol stoletja, ker ga je potres l. 1895. tako pretresel, da se je nalomil stebel in ga je moral mestni magistrat odstraniti, vendar je pa spomenik kmalu zopet popravil kamnosek Feliks Toman in končno ga je l. 1910. sprejela mestna občina v svojo oskrbo.

•ZIVLJENJE IN SVET• stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrtletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi Ljubljana Prešerna a ul. 54

Narovina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrtletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone. AVSTRIJA mesečno 63 grošev. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Izrejuje Božidar Burku — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Janko Ravnik

Znamenje sv. Trojice pred nunsko cerkvi v Ljubljani